

DEVALÜASYON VE İHRACATIMIZI ARTTIRMA OLANAKLARI

Dr. Erden ÖNEY

Siyasal Bilgiler Fakültesi

İktisat Doçenti

7 Ağustos 1970 de alınan kararla Türk parası devalue edilmiş, bir Amerikan doları cinsinden 9 TL olan eski kur 1\$ = 4 TL ye çıkarılmıştır. Böylece yabancı para değerinde % 66.6 oranında bir artış yapılırken, Türk parasının da yabancı paralar karşısındaki değeri % 40 oranında düşürülmüş bulunmaktadır.

Resmî bildiride, devaluasyonun ödemeler blânçosu açığını kapayacağı, gelir dağılımındaki adaleti sağlayacağı ve sanayileşmeye hız vereceği ileri sürülmektedir. Biz burada devaluasyonun ödemeler blânçosu açığını kapatması veya azaltması şeklinde kendisinden beklenen hizmeti başarıp başaramıyacağı konusundaki görüşlerimizi belirtmek istiyoruz.

Bu çalışmada önce Türkiye'yi devaluasyon yapmaya iten nedenler ve devaluasyonun gerçek oranı üzerinde kısaca durulacaktır. Daha sonra devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki etkileri incelemeye çalışmıştır. Bu amaçla, devaluasyon yoluyla ödemeler blânçosu açıklarının giderilmesinde ileri sürülmüş bulunan elastikiyet ve massetme yaklaşımları ve bu yaklaşımların az gelişmiş ülkeler yönünden geçerliliği incelenecek ve bu incelemenin ışığı altında Türkiye ihracatının % 70 ini meydana getiren geleneksel ihraç malları ihracatını arttırma olanaklarının olup olmadığı meselesi tartışılacaktır. Nihayet devaluasyon kararı ile beraber alınmış diğer yan tedbirler, devaluasyonun başarısı açısından incelenecektir.

I. TÜRKİYE'Yİ DEVALUASYONA İTEN NEDENLER VE GERÇEK DEVALUASYON ORANI

Türkiye'yi devaluasyona iten başlıca neden, hiç şüphesiz, ödemeler dengesinde bir düzelmelerin bir türlü sağlanamakta oluşu ve

cari işlemler açığının son yıllarda büyük seviyelere ulaşmasıdır. Gerçekten Birinci Beş Yıllık Plan döneminde dış ödemeler dengesinde gerçekleşen büyüklükler gözden geçirildiğinde, dış ödemelerden dengeye ulaşmanın mümkün olmadığı görülecektir.¹ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, 1975 yılında Türkiye'nin dış yardımlara ihtiyaç duymaksızın kendi imkânları ile gelişebilecek bir güce sahip olabileceği ve bunun için de İkinci Beş Yıllık Plânda öngörülen hedeflerin tümüyle gerçekleştirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.² Oysa İkinci Plan döneminin ilk iki yılında ithalât ve ihracat program hedefinin gerisinde kalmıştır.

1968 yılında (ihracatta) görülen gerileme üzerine bir takım yeni tedbirler alındığı görülüyor. 1968 ve bunu izleyen 1969 yılı içinde ihracatı teşvik amacı ile, ihracatta yapılan vergi iadesi kapsamı geliştirilmiş,³ selektif kredi sistemi ihdas edilmiş ayrıca Merkez Bankasında ithalat teminatlarından bir kısmı aktarılarak özel ihracat fonu meydana getirilmiştir. Bu tedbirlerle 1969 ve 1970'in ilk yarısında ihracatta önemli artışlar sağlanmıştır. Gerçekten, ihracat 1968 yılında 496 Milyon \$ dan 1969 da 537 Milyon \$ lık rekor bir seviyeye çıkmıştır.⁴ Buna rağmen bu rakamlar 1968 de 540 Milyon \$ ve 1969 da da 575 Milyon \$ olarak programlanan hedeflerin gerisindedir.

(İthalat) da program hedeflerinin gerisinde kalmıştır.⁵ Bunun nedeni, hem ihracatın kabul edilen hedeflere ulaşamaması hem de program kredilerinde öngörülen miktarların gerçekleşmemesidir. Gerçekten de 1968 de 214 Milyon \$ ve 1969 da 147 Milyon \$ ola-

(1) *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plâni*, s. 30.

(2) *İbid.*, s. 94-95. Burada kastedilen dış yardım, kalkınma kredisi niteliğinde olan program ve proje kredileridir. 1975 ten sonra, konsorsiyum kanalıyla yapılmakta olan bu yardımlara ihtiyaç kalmıyacağı ve Türkiye'nin dünya para kredi piyasasında cari faiz ve ödeme şartları ile borç alabilir bir güce sahip olacağı ileri sürülmektedir.

(3) İhraç mallarına ihraç gücü kazandırmak amacıyla ihracatta yapılan vergi iadesi uygulamasına 1963 yılında başlanmıştır. 1969 da ise, pamuk tütün ve kuru üzüm de vergi iadesi kapsamı içine alınmıştır.

(4) Bununla beraber ihracatta ulaşılan bu artışı tamamen yeni teddirlerle bağlamanın doğru olmadığı kanısındayız. Çünkü bu artışın 25 Milyon \$ lık önemli bir kısmı, şeker ve zeytinyağı gibi ihracatımız içinde ârızı olarak yer alan ihraç mallarından sağlanmış, vergi iadesi kapsamına alındığı halde tütün pamuk ve kuru üzümün ihracatı hem miktar hem de döviz olarak 1969 da 1968 e oranla gerilemiştir.

(5) 1968 ve 1969 da ithalât için programda kabul edilen hedefler 835 ve 860 Milyon \$ iken, gerçekleştirmeler, sırasıyla, 764 ve 801 Milyon \$ dır.

rak tesbit edilen program hedefleri, aynı yıllarda, sırasıyla, 145 ve 106 Milyon \$ olarak gerçekleşmiş ve ithalatta döviz transferlerinin gecikmesine ve yığılmasına yol açmıştır. Kaldı ki 1969 yılı ödemeler dengesi rakamları gözden geçirildiğinde, dış yardımlar için ödenen dış borçların o yılki program kredisinden de fazla olduğu, başka bir deyişle, 1969 da sağlanan program kredilerinin, aslında Türkiye'nin eline geçmeden doğrudan doğruya dış borç ödemelerinde kullanıldığı anlaşılacaktır.

İthalat ve ihracattaki bu gerçekleştirmeler, görünmeyen kalemler ve Nato-Enfrastrüktür kaleminde meydana gelen gerçekleştirmelerle birlikte cari işlemler açığının 1968 ve 1969 da 220 ve 224 Milyon \$ gibi büyük bir seviyeye ulaşmasına yol açmış ve Türkiye'yi dar bir boğaza sokmuştur.

Türkiye'nin ödemeler dengesindeki bu olumsuz gelişmelerin başlıca nedeni, yurt içi fiyatların aşırı dereceye yükselmiş olmasıdır.⁶ Türkiye ile ticaret yapan ülkelerdeki fiyat artışlarına oranla, Türkiye'nin iç fiyatlarındaki artışlar son 12 yılda büyük ölçüde Türkiye'nin aleyhine dönmüş ve bu durum ihracatımızı güçleştirmiştir. Özellikle son yıllarda artan bütçe masraflarının vasıtalı vergi ve zamlarla karşılanması, politik nedenlerle tarım sektöründe uygulanan destekleme fiyatları ve ithal mallarının pahalılaşması iç fiyat artışlarını hızlandırmıştır.

İç fiyatlar yükselirken buna paralel olarak döviz ve altın fiyatları da serbest piyasada yükselmiştir. Böylece dışardan işçiler ve turistlerce getirilebilecek dövizin büyük bir kısmı serbest piyasada işlem görerek, döviz kazancının yetersiz kalmasına yol açmıştır. Oysa devaluasyonla birlikte iç ve dış fiyatlar arasında bozulan dengenin düzeleceği, dışardan gelecek dövizlerin serbest piyasa yerine Merkez Bankasına akacağı ve böylece dış ödemeler açığının azalacağı düşünülmüştür. Öte yandan ithalat teminatlarının bankalarda bloke edilmesi ve devaluasyon söylentileri nedeniyle banka mevduatı artış hızının son yıllarda duraklaması, sanayi ve ticaret kesiminde (para darlığı) yaratmıştı. Bir taraftan içerdeki para darlığı, diğer taraftan ihracatın kendisinden beklenen gelişmeyi gösterememesi ve dışardan sağlanan program ve proje kredilerinin

(6) 1958-68 yılları arasında Türkiye'deki iç fiyatlarla, ticaret yaptığımız ABD, Japonya ve Ortak Pazar ülkelerindeki iç fiyat seviyesindeki artışlar için bakınız: İsmail Türk «Türkiye'de Devaluasyon Sorunu», *SBF Dergisi*, Cilt XXV, No. 1, 1970, s. 159.

zamanında ele geçmeyişi nedeni ile ithalatın program hedeflerinin gerisinde kalması, ekonomik bir durgunluk yaratmış ve imalat sektöründe atıl kapasite ve stoklar görülmüştür. Devaluasyonun, atıl kapasitenin eritilmesi ve eldeki bazı ürün stoklarının satılması ile döviz kazancını arttırıcı ve durgunluğu giderici bir etkisi olacağı düşünülmüştür.

Türkiye'ye devaluasyon yapma kararı verdiren bir diğer neden, Dünya Bankası, Para Fonu gibi bir takım kredi kuruluşlarının yetkililerince devaluasyon yapılması konusundaki ısrarları gösterilebilir. Gerçekten de Türkiye, devaluasyon yaparak daha fazla dış yardım almak veya yapmayarak daha az yardıma katlanmak yolundan birini seçmek karşısında bırakıldığı için, birinci yolu benimsemek durumunda kalmıştır.

Nihayet Türkiye, (ortak pazarla) aralarındaki ortaklık anlaşmasının hazırlık dönemini bitirmiş ve ikinci aşaması olan «geçiş dönemine» girmek üzeredir. Bu dönemde Türkiye'nin, gümrük vergileri, ithalat ve ihracatta miktar tahditleri ve bu etkiler niteliğindeki her türlü tedbirleri kaldırma konusunda tavizler yükümlenmesi söz konusudur. Ortak Pazarla rekabet edebilecek bir durumda olmak ve ithal tahditlerindeki azalmanın maliyetini telafi etmek için, devaluasyon bir koruma tedbiri olarak düşünülmüştür. Şüphesiz «koruma» açısından bugünkü devaluasyon oranı yeterli değildir ama eski döviz kuru ile geçiş dönemine girmekten çok daha ehvenîşerdir.

Görülüyor ki Türkiye'yi devaluasyona iten başlıca neden, son 12 yılda iç ve dış fiyat dengesinin aleyhe dönmesi ile ortaya çıkan ödemeler dengesi açıklarıdır. Devaluasyon ile bu açıkların azalacağı ve bu azalışın da, içinde bulunduğumuz ekonomik durum gözden geçirildiğinde, işçi ve turistlerden gelecek dövizlerin artması, imalat sektöründeki atıl kapasitenin eritilmesi, içerde gelişme potansiyeli olan bazı ürünlere ihraç gücü kazandırılması ve elde mevcut bazı ürün stoklarının azaltılması ile gerçekleştirileceği düşünülmüştür. Devaluasyonun ödemeler bilançosu açığını kapatması gerekçesi dışında ileri sürülen Ortak Pazar geçiş dönemine girilmesi ve daha fazla dış yardım için varit olan dış baskı gerekçeleri, önemli olmakla beraber ödeme açığını kapatma zorunluluğundan farklı bir nitelik taşımamaktadır. Asıl sorun devaluasyonun ödemeler dengesi açığını azaltıp azaltmayacağı sorunudur.

Gerçek devaluasyon oranının ne olduğu meselesine gelince : Basında devaluasyon konusunda çıkan çeşitli yazılarda, oranın

% 66.6 olduğu belirtilmektedir. Aslında bu hesaplama eski kur olan 1 \$ = 9 TL ye göre yapıldığında doğrudur. Ancak ne var ki, bu kur aynı kalmakla beraber gerçek döviz maliyeti ihracata tanınan primler ve ithalattan alınan vergiler nedeniyle yükseltilmiş bulunuyordu. Bu nedenle döviz kurundaki gerçek ayarlama % 66.6 değil, fakat bu oranın altındadır. Devalüasyon oranını kesin olarak bulmak için, devaluasyon öncesi gerçek döviz maliyetinin tesbiti gerekir.

Devalüasyon öncesi gerçek döviz maliyeti 1969 yılında gerçekleşen döviz gelirleri esas alınarak bulunabilir. Aslında döviz maliyetinin döviz alışları açısından olduğu kadar döviz satışları cinsinden de hesaplanabilmesi gerekir.⁷ Ancak veri yetersizliği nedeni ile sadece döviz alışları göz önüne alınmıştır. Ek 1 de verilen tablo gözden geçirildiğinde, 1969 yılında Merkez Bankasına giren döviz miktarları, kaynakları ile beraber görülmektedir. Bu tabloda Türkiye'nin döviz bütçesinin gelirlerini meydana getiren kalemler, serbes sahaya yapılan ihracat, turizm geliri, işçi geliri, Nato-Enfrastrüktür, özel yabancı sermaye, diğer görünmeyen kalemler ve program kredisidir.

Tabloda serbes sahaya yapılan 418.7 Milyon \$ lık ihracatın 260.2 Milyon \$ ı vergi iadesine konu olmadığı halde, 158.5 Milyon \$ ı vergi iadesi kapsamı içindedir ve buna yapılan iade tutarı da 208.3 Milyon TL dir. Şu halde vergi iadesi dışındaki ihracatın döviz maliyeti 9 TL olduğu halde, vergi iadesine konu olan ihracatın dolar değeri, bu ihracatın Türk lirası cinsinden değeri ile vergi iadesi toplamına oranlanırsa, döviz maliyetinin 9 TL. değil 10.31 olarak bulunmuş olur. İhracatın toplamı için (yani vergi iadesine konu olan ve olmayan) hesaplanan döviz maliyeti ise, 9.50 TL.'dir.

Öte yandan turizm ve işçi gelirlerinden elde edilen döviz 1 \$ = 12 TL kuru üzerinden muamele edilmektedir. Nato-Enfrastrüktür, özel yabancı sermaye, diğer görünmeyen kalemler ve program kredisini kanalı ile nakit olarak giren dövizlere ise 1 \$ = 9 TL lik kur uygulanmaktadır. İşte bütün döviz gelirlerine uygulanan prim ve vergi iadeleri göz önüne alınarak elde edilecek toplam TL cinsin-

(7) 1958 devaluasyonunun oranı hakkında yapılmış bir çalışmada S. Aren dövizin özel şahıslara değil fakat ülkeye olan maliyetini hesaplamak gerektiğini belirterek, devaluasyon oranını sadece döviz alışları üzerinden yapmıştır. S. Aren «4 Ağustos Devaluasyonu» *Forum*, No. 117, Şubat, 1959.

den döviz geliri, dolar cinsinden toplam gelire bölünürse, ortalama gerçek döviz maliyetinin 9.90 TL. olduğu görülecektir.⁸

Dövizin 1969 yılı için elde ettiğimiz gerçek maliyeti, devaluasyon sonrası döviz kuru olan 1 \$ = 15 TL na oranlanırsa, gerçek devaluasyon oranının % 66.6 değil fakat % 51.5 olduğu görülecektir.

Bu genel oran yerine, devaluasyon öncesi farklı kur uygulamaları göz önüne alınarak, çeşitli ihraç kalemleri için farklı devaluasyon oranları da tesbit etmek mümkündür.

Bilindiği gibi işçi gelirleri ile turist dövizlerine uygulanan devaluasyon öncesi döviz kuru 1 \$ = 12 TL idi. Yeni kur 15 TL olduğuna göre, bu kalemler için yapılmış bulunan devaluasyon oranı % 25 tir. Öte yandan 10 Ağustos tarihli resmi gazetede ihracattan elde edilecek dövizlerde, geleneksel ihraç malları için 12 TL ve bunun dışında kala mallar için 15 TL lik kur uygulanacağı belirtilmektedir. Bu duruma göre vergi iadesine konu olan fakat geleneksel ihraç malları dışında kalan mallar için devaluasyon oranı, bunların devaluasyon öncesi döviz maliyeti olan 10.31 TL., yeni kur olan 15 TL ye oranlanırsa, % 45.5 olarak bulunacaktır. Geleneksel ihraç mallarının gerçek döviz maliyeti devaluasyon öncesinde kabaca 10.31 olarak kabul edilirse, yeni kur olan 12 TL göz önünde tutulduğunda, bunlar için yapılmış bulunan devaluasyonun % 16.4 oranında olduğu anlaşılacaktır. Nihayet, vergi iadesine konu olmayan ihracat, program kredisi, diğer görünmeyen kalemler, özel yabancı sermaye ve Nato-Enfrastrüktür kanalı ile yurda giren dövizin maliyeti 9 TL olduğuna göre, bu kalemler için bulunacak devaluasyon oranı % 66.6 olacaktır.

Şüphesiz yukarda elde ettiğimiz oranlar yaklaşık değerlerdir. *Bir kere*, Ek 1 de verilen tabloda yer alan kalemler Türkiye'nin 1969 yılı döviz bütçesine ilişkin kalemlerdir. Başka bir deyişle, söz konusu yılda Türkiye'ye mal olarak değil fakat döviz olarak giren miktarlar gösterilmektedir. Oysa bu kalemler için yer alan program kredisinin muhtemelen büyük bir kısmı mal olarak kullanılmaktadır. Bu ise 1969 yılı içinde bulduğumuz 9.90 TL lık döviz ma-

(8) Plânlama uzmanlarından S. Korum, dış tasarrufların Türk lirası cinsinden gerçek miktarını hesaplama amacıyla, 1964 den 1970 in ilk 7 ayına kadar olan dönem için, aynı metodla döviz maliyetini hesaplamaktadır. S. Korum «Gerçek Döviz Kurunun Hesaplanmasına İlişkin Deneme» DPT, Ekim 1970 (Mimeo).

liyetini şüphesiz etkiliyecektir. Ancak program kredisinin ne kadarının mal ve ne kadarının döviz olarak elde edildiği bilinemediği için hesaplamalarda bu noktayı ihmal etmek durumunda kalınmıştır. İkinci olarak, «diğer görünmeyenler» içinde navlun gelirleri de yer alır ve Türk kara nakil vasıtaları ile yapılan taşımalarından elde edilen dövizler için vergi iadesi uygulanır. Ancak bunun önemsiz derecede küçük olduğu düşünülerek, hesaplamalarda bu kalem de ihmal edilmiştir. Nihayet, 10 Ağustos tarihli resmî gazete yayımlandıktan sonra, Merkez Bankası, bankacılık muameleleri konusunda kendisine yetki veren 1211 sayılı kanuna dayanarak, döviz alışlarında 14.85 ve döviz satışlarında da 15.15 TL.'lik kur uygulamaya başlamıştır. Bu nokta da göz önüne alınırsa, yukarıda elde ettiğimiz çeşitli kalemlere ilişkin devalüasyon oranları aslında, daha düşük oranlardır.

Bu hesaplamaların ışığı altında görülmektedir ki, devalüasyon oranı çıplak kur üzerinden % 66.6 dır ama gerçekte bunun oldukça altındadır. Ancak böyle olsa bile, devaluasyonun, son 12 yıl içinde bozulmuş olan iç ve dış fiyatlar nedeniyle ortaya çıkan dış ödemeler açığını düzelteceği umulmuştur.

II. DEVALUASYONUN ÖDEMELER BLANÇOSU AÇIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye'yi devaluasyon yapmaya zorlayan nedenler ve 7 Ağustos devalüasyonunun gerçek oranına ilişkin açıklamalarımızdan sonra, bu para operasyonunun ödemeler dengesi üzerine nasıl bir etki yapacağını inceleyelim. Devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki etkileri konusunda iktisatçılarca yapılmış iki yaklaşım vardır. Bunlar, elastikiyet ve gelir-massetme yaklaşımıdır. Devaluasyonun ödemeler bilançosunu denkleştirici etkileri bu iki yaklaşımın çerçevesi içinde ele alınacaktır.

1. Elâstikiyetler Yaklaşımı

Devaluasyonun etkileri incelenirken 4 ayrı elastikiyeti göz önüne almak gerekir.

a) İthal malları talep elastikiyeti: Devaluasyon yapılmakla ithal malları fiyatları devaluasyon oranı kadar pahalılaşmış olur. Eğer ithal malları fiyatları hiç değişmiyorken yani ithal malları arz elastikiyeti sonsuzken, ithal malları talep elastikiyeti sıfırsa, ithalat

$$E_{11} = 0$$

$e_c = 0$

yabancı para ile aynı kalacak fakat milli para değeri ile devaluasyon oranında artacaktır. Eğer talep elastikiyeti sıfırdan büyük fakat birden küçük ise, ithalat yabancı para ile azalır fakat milli para değeri ile artar. Ancak bu durumda döviz tasarrufu devaluasyon oranında olmayacaktır. Talep elastikiyetinin *bire eşit* olması halinde ithalat, yabancı para değeri ile devaluasyon oranında azalacak fakat milli para değeri ile aynı kalacak, birden büyük olması halinde de, hem yabancı para hem de milli para değeri ile azalacaktır. $e > 1$

Şu halde devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi ithal malları talep elastikiyetinin büyüklüğüne bağlıdır.

b) *İthal malları arz elastikiyeti*: Yukarda ithal malları talep elastikiyetlerinin muhtelif değerleri alması halinde devaluasyonun ödemeler dengesi etkileri incelenirken, ithal malları fiyatları sabit, başka bir deyişle arz elastikiyeti sonsuz kabul edilmişti. Oysa ithal malları arzı sonsuz değilse, ithalatın azalması, ithal mallarının fiyatlarında, azalan maliyetler nedeniyle bir düşmeye yol açabilir. Bu durum döviz tasarrufunun azalmasına yol açar. Milli para ile ithalat değeri ise, talep elastikliği birden küçükse artar, birden büyükse azalır. Ancak böyle bir durum dünya ticaretinde büyük yer tutan ülkelerin devaluasyon yapmaları halinde ortaya çıkabilir. Oysa Türkiye gibi çok küçük bir ülke için, ithal malları arzının sonsuz elastik olduğunu, yani ithal malları fiyatlarının devaluasyondan sonra düşmeyeceğini kabul etmek ve bu noktayı ihmal etmek gerekir.

c) *İhracat malları talep elastikiyeti*: Devaluasyonla ihracat malları yabancı paralar cinsinden ucuzlaşmış olacağı için ihracatın hem döviz hem de milli para cinsinden artma olanağı vardır. Ancak bu durum, bu mallara olan dış talep elastikiyetlerine bağlıdır. Eğer dış talep *sıfır* elastikiyetinde ise, fizik olarak ihracatta herhangi bir değişme olmayacağı için döviz kaybı devaluasyon oranı kadar olacak fakat milli para cinsinden ihracat aynı kalacak, değişmeyecektir. Bu, devaluasyondan sonra karşılaşılabilecek en kötü durumdur. Eğer ihracat malları talep elastikiyeti *bire eşitse* ihracat reel olarak devaluasyon oranında artacak, ancak dış fiyat devaluasyon oranında düşeceği için ihracattan elde edilen döviz miktarı aynı kalacak fakat milli para ile devaluasyon oranında artabilecektir. Dış talep elastikiyeti *birden büyükse*, ihracat milli para ile devaluasyon oranından daha fazla artarken, yabancı para ile de, yani döviz olarak artacaktır.

Şu halde ihracattan sağlanacak döviz kazancının artması için

 $e > 1$

ihraç malları talep elastikiyetinin zorunlu olarak birden büyük olması gerekmektedir.

d) *İhraç malları arz elastikiyeti*: Devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi aynı zamanda ihraç malları arz elastikiyetine bağlıdır. İhraç mallarına olan dış talep elastikiyeti *birden büyükken*, bu malların arz elastikiyeti *sonsuzsa*, yani arzı sabit fiyatlarda arttırabilme olanağı varsa, ihracatın hem milli para hem de yabancı para ile artması söz konusudur. Eğer arz elastikiyeti *sıfır* ise, ihracat hacmi aynı kalacak, fakat iç fiyat devaluasyon oranında artacağı ve dış fiyat değişmeyeceği için, ihracattan elde edilecek döviz kazancı değişmeyecek fakat milli para ile devaluasyon oranında artacaktır. Arz elastikliği *sıfır ile sonsuz* arasında iken ihraç mallarının iç fiyatları artan maliyetler nedeniyle ihracat miktarındaki artışlara paralel olarak yükselecek ve bu durumda dış fiyat yabancılar için devaluasyondan daha az bir oranda düşmüş olacaktır.

Görülüyor ki devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki etkisinin olumlu olabilmesi, yukarda söz konusu edilen elastikiyetlerin doğru yönde oluşuna bağlıdır. Eğer ithal ve ihraç malları arz elastikiyetleri sonsuzsa, devaluasyonun ithalatı kısıarak döviz tasarrufu sağlaması için, ithal talebi elâstikiyetinin sıfırdan büyük ve ihracatı teşvik ederek döviz kazancını artırması için de, ihraç mallarına olan talep elastikiyetinin birden büyük olması gerekir. Ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etki bu iki elastikiyet toplamına eşit olacaktır. Bu elastikiyet toplamına sınır elastiklikler (critical elasticities) adı verilmektedir ve ilk defa Marshall-Lerner tarafından ortaya atılmıştır.⁹ Buna göre, e_m ithal mallarına, e_x ihraç mallarına olan talep elastikiyetini gösterdiği takdirde,

$$e_m + e_x \geq 1$$

olması gerekecektir. Şu halde devaluasyonun ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki meydana getirmesi için sadece ihraç mallarına olan talep elastikiyetinin birden büyük olması şartı zorunlu değildir. Bu elastikiyet birden küçük olsa dahi, ithal malları talep elastikiyeti bunu telafi edecek derecede pozitifse, başka bir deyişle, iki elastikiyetin toplamı bir veya birden büyükse, ödemeler denge-

(9) J. J. Polak, «Exchange Depreciation and International Monetary Stability» *Review of Economics and Statistics*, Vol. XXIX, 1947, s. 173-182.

sinde bir düzelme beklenecektir. Bu ister yabancı para, isterse milli para dengesi ile ilgilenilsin doğrudur.¹⁰

e) Elastikiyet yaklaşımının varsayımları ve az gelişmiş ülkeler açısından geçerliliği: Marshall-Lerner şartı birtakım varsayımlar altında geçerlidir. Bunlar,

- İthal ve ihraç malları arz elastikiyetleri sonsuz kabul edilmiştir.
- Dış ticaretin dengede olması veya hiç değilse ithalat ve ihracat kıymetlerinin birbirine çok yakın değerler almaları varsayılmıştır Aksi halde elastikiyetler toplamı birden küçük olabilir.
- Devaluasyonun düşük oranda yapılması varsayılmış ancak bu düşük oranın yüksek sınırı hesaplanmıştır.¹¹ Devaluasyonunun oranı yüksekse bu şart geçerliliğini kaybedecektir.
- İç fiyatlar sabit farzedilmiştir, yani devaluasyondan sonra iç fiyatlardaki muhtemel artışların etkisi göz önüne alınmamıştır.

* Bu varsayımlar az gelişmiş ^(Türkiye) ülkeler açısından incelendiğinde bir çoğunun realite ile bağdaşmadığı hemen göze çarpmaktadır. Bir kere, dünya ticaretinde çok küçük bir yer işgal ettikleri için ithal mallarının arz elastikiyetlerinin gerçekten sonsuz olarak kabul edilebileceğine karşılık, bu ülkelerin ihracat mallarının arzını sonsuz olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü bu ülkelerin ihracatında tarımsal mallar önemli yer işgal eder. Bu ürünlerin arzını kısa dönemde arttırmak imkânları çok sınırlıdır. İkinci olarak, bu ülkelerin ihracat malları talep elastikiyetinin de birin altında olması ihtimalleri kuvvetlidir. Özellikle tarımsal ürünler ve ham maddelerden meydana gelen bu ülkelerin ihracatına karşı talep zayıf kalmaktadır. Bu durum ise, Marshall-Lerner şartının bu ülkeler bakımından geçerliliğini zayıflatmaktadır. Yine bu şartın geçerliliğini azaltan bir diğer durum, bu ülkelerin ithal malları talep elastikiyetleri açısından söz konusudur. Bilindiği gibi bu ülkeler, hızlı bir sanayileşme çabası içindedirler ve bunun gereği olarak

(10) C. Kindleberger, *International Economics* (Third Edition) Richard and Irvin Inc., Homewood, Illinois, 1963, s. 175.

(11) Aslında belli bir ödemeler bilânçosu açığını kapatmak için gerekli devaluasyon yüzdesi A. C. Day tarafından ve bazı varsayımlar kullanılarak formüle edilmiştir. A. C. Day, «Devaluation and the Balance of Payments» *Economica*, Vol. XVII, 1950, s. 430-437.

ta, yatırım ve ham madde ithalatını kısamazlar. Kaldı ki bu ülkelerde gösteriş etkisinin de fazla oluşu, lüks mallara olan ithal talebini arttırmaktadır. Bu nedenlerle, ithal mallarına olan talep yüksek yani ithal mallarına olan talep elastikliği düşüktür. Doları ile devaluasyonun ithal talebini azaltma imkânları zordur.

Marshall-Lerner şartının elastikiyetler dışındaki diğer varsayımları da az gelişmiş ülkeler açısından tenkit edilmiştir. Az gelişmiş ülkelerde yapılmak gereken devaluasyon nisbeti, ödemeler dengesi açıklarının büyük oluşu, milli ve yabancı paralar arasındaki değer farkının yüksek olması ve diğer nedenlerle fazladır. Oysa söz konusu şarta göre, devaluasyon nisbetinin küçük ve dış ticaretin dengede olması, aksi halde elastikiyet toplamının birden küçük olacağı ileri sürülmüştür.

Nihayet bu şart, devaluasyondan sonra meydana gelecek iç fiyat değişikliklerinin etkisini göz önüne almamış, iç fiyatları sabit kabul etmiştir. Oysa devaluasyonun iç fiyatları yükseltici bir baskısı olacağı açıktır. Az gelişmiş ekonomilerde fiyat flexibilitesi yüksektir.

Elastikiyetler yaklaşımına yapılan en önemli itiraz, ülkeler ister gelişmiş ister az gelişmiş olsun, bu analizin kısmî denge analizine dayandırılmış olması ve ceteris paribus şartını kabul etmiş olmasıdır.¹² Bu şartın mikro iktisatta yeterli olmasına karşılık döviz kuru meselesinde farklı bir durumun olduğu, döviz kurundaki bir değişimin bütün ekonomide yansıyan değişmelere yol açarak gelir ve mal fiyatlarını geniş ölçüde değiştireceği ve bu nedenle diğer şeylerin eşit kabul edilemeyeceği ileri sürülmüştür. Çünkü devaluasyonla, ihracat artar ve ithalat azalır, ülke içinde parasal gelir ve harcamalar artacak demektir ki, bu durumda diğer şeyleri sabit kabul eden kısmî elastikiyetler yetersiz kalacaktır. Bu tenkitleri ileri sürenler kısmî elastikiyetler yerine, bütün etkileri göz önüne alan toplam elastikiyetleri teklif etmektedirler. Çünkü toplam elastikiyetler, diğer şeyler devaluasyon sonucunda değişirken, fiyat değişikliğinin arz ve talep miktarı üzerindeki etkilerini ölçer ve miktardaki yüzde değişikliğin fiyattaki yüzde değişikliğe oranı olarak tanımlanır.¹³ Böylece miktarda meydana gelecek değişikliğin yüzde nisbeti, yalnız ilgili maddenin fiyatındaki

(12) C. Kindleberger, *op. cit.*, s. 173.

(13) Sidney Alexander, «Effect of a Devaluation on a Trade Balance» *International Monetary Fund, Staff Papers*, Vol. II, No. 2, 1952, s. 264.

değişikliğe değil fakat aynı zamanda devaluasyon nedeniyle direkt veya endirekt olarak değişen diğer gelir ve fiyatlara da bağlıdır. Elastikiyet konusunda iyimser olanlar toplam veya kısmi elastikiyetler arasında fark gözetmemektedirler. Oysa kötümser olanlar, toplam elastikiyetin kısmî elastikiyetlerden düşük olmasından veya paranın devalue edilmesinin ülke içi etkilerinin ve ticaret konusu olmayan mal fiyatlarının artmasından endişe ederler ve bunun devaluasyonun olumlu etkisini azaltacağını ve hatta tamamen yok edeceğini ileri sürerler.

Yukarıda, Marhall-Lerner şartının az gelişmiş ekonomiler açısından geçerliliği konusunda değinilen noktaların çoğu Türkiye için de söz konusudur. Bu durumda devaluasyonun etkileri hakkında kötümser olmak gerekecek midir, meselesini ileriye bırakarak, devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki etkisini bir gelir-massetme yaklaşımı açısından ele alalım.

2. Gelir Massetme Yaklaşımı :

Devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini, gelir ve fiyatların birlikte değişmesi halinde inceleyen ve J.E. Meade ve S. Alexander tarafından geliştirilmiş bir yaklaşım tarzıdır.¹⁴ Bu yaklaşımda, devaluasyonun etkileri ithalat ve ihracat arz ve talep elastikiyetleri yerine reel gelir ve masraflar arasındaki ilişki ve bunların fiyat seviyesi üzerindeki etkileri açısından ele alınmaktadır.

Bu analiz metodunu, Alexander'ın notasyonu ile belirtmeye çalışalım. Alexander, bir ülkenin net dış ticaret açığını, ülke içinde üretilen mal ve hizmet miktarı ile piyasadan çekilen mal ve hizmet miktarı arasındaki fark olarak tanımlamakta, mal ve hizmetin piyasadan çekilmesine (massetme) (absorption) demekte ve bunun da harcama toplamına eşit olduğunu belirtmektedir. Buna göre bir ülkenin istihsalı Y, toplam harcamaları (tüketim, yatırım ve devlet harcamaları toplamı) A ise, ödemeler açığı (cari işlemler açığı veya dış açık)

$$B = Y - A \quad \dots \dots \dots (1)$$

olacaktır. Bu ödeme açığında meydana gelen bir değişme Y deki ve A daki değişmelere bağlıdır ve

(14) J. E. Meade, *The Balance of Payments*, Oxford University Press, New York, 1951 ve S. Alexander, *op. cit.*, s. 263-278.

$$\Delta B = \Delta Y - \Delta A \dots \dots \dots (2)$$

olarak yazılabilir. Şu halde (devaluasyon), ülkenin reel gelirini artırıcı ve massetmeyi azaltıcı yönde etki yaparsa, başarılı olabileceği ve açık azalacaktır. Ancak devaluasyon reel geliri arttırırken, gelire bağlı olarak da harcamaları arttıracaktır. Şu halde devaluasyonun massetme kabiliyeti üzerinde iki ayrı etkisi vardır: a) Gelirde meydana gelen değişimin massetme temayülü yolu ile toplam harcamadaki değişimler ve b) Gelir değişmelerine bağlı olmaksızın yani belli bir gelir seviyesinde massetme kabiliyeti üzerindeki direkt etkiler. Öyle ise,

$$\Delta A = c \Delta Y - d \dots \dots \dots (3)$$

yazılabilecektir. Burada c massetme temayülü, yani marjinal tüketim, yatırım ve devlet harcamalarıdır ve d ise, devaluasyonun massetme üzerindeki gelire bağlı olmayan direkt etkileridir. (2) No.lu formül (3) No.lu formülle birleştirilirse,

$$\Delta B = (1 - c) \Delta Y - d \dots \dots \dots (4)$$

eşitliğine varılır. Buna göre devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini, «gelir üzerindeki etkiler» yani $(1 - c) \Delta Y$ ile, «direkt etkiler» yani d, olarak ikiye ayırıp incelemek mümkündür.

a) Devaluasyonun Gelir Üzerindeki Etkileri:

(i) **Atıl Kaynaklar üzerindeki etkisi:** Devaluasyonun gelir üzerindeki başlıca etkisi ihracatı arttırmak ve atıl kaynakların varlığı halinde, yani düşük istihdam halinde dahili arzı teşvik etmektir. Şüphesiz burada ülkenin iç fiyatları artmaksızın mal ve hizmet üretimini çoğaltabilmesi ve diğer ülkelerin de devaluasyon sonucunda ihraç malları fiyatlarındaki düşme nedeniyle ihracatı massedebilmeleri devaluasyonun başarısını etkileyen önemli faktörlerdir. Ancak üretim ve gelirdeki artışın ödemeler bilançosu üzerindeki net etkisi, ilave gelir artışına eşit olmayıp, ilave üretim ile massetmedeki uyarılmış artış arasındaki farka eşittir.¹⁵

Gelirde meydana gelen artmanın massetmede meydana getireceği uyarılmış artış miktarı, c katsayısının yani marjinal mas-

(15) *Ibid.*, s. 266.

setme (harcama) temayülünün büyüklüğüne bağlıdır. Eğer bu katsayı *birden küçükse* devaluasyon ödemeler dengesini düzeltebilecektir. Oysa, Alexander'ın da belirttiği gibi, cari konjonktür teorileri (c) nin *birden büyük* olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım doğru ise, devaluasyon, ödemeler dengesi üzerinde bir düzeltme meydana getirmeyecektir.

Özetlenecek olursa, bir ülkede atıl kaynaklar varsa yani ekonomi tam istihdam seviyesinin altında bulunuyorsa, devaluasyon işgücü ve üretim üzerinde önemli derecede etkili olabilir ve bunları arttırabilir. Ancak ödemeler dengesi üzerinde olumlu yönde etki edebilmesi, açığı giderebilmesi marjinal harcama temayülünün *birden küçük* olması ile mümkündür. Eğer ekonomi tam istihdamda ise devaluasyonun ödemeler dengesini düzeltici etkisi söz konusu olmayacaktır.¹⁶

✘ (ii) **Devaluasyonun dış ticaret hadleri üzerindeki etkisi**: Devaluasyonun gelir üzerindeki bir diğer etkisi de dış ticaret hadleri üzerindeki etkisi ile ortaya çıkar. Devaluasyon sonucunda, yabancı para cinsinden ihraç malları ucuzlayacağı ve milli para cinsinden ithal fiyatları artacağı için, ticaret hadlerinin bozulduğu öne sürülemeyecektir. Karşılaştırmanın mutlaka aynı para birimi ile yapılması gerekir.

Devaluasyonun ticaret hadleri üzerindeki etkileri iktisatçılar arasında uzun süre tartışma konusu olmuştur.¹⁷ Genellikle görüşler şu noktalar etrafında toplanıyor. Sıradan ülkeler, etkileyemeyecekleri dış fiyatlardan ticaret yaptıkları için ticaret hadleri bu ülkeler için veri olacaktır. Çünkü bu ülkeler ihracatı için sonsuz talep ve ithalatı için sonsuz bir arz elastikiyeti ile karşılaştıkları için devaluasyon, ithal ve ihraç mallarının milli para cinsinden fiyatını devaluasyon oranında arttıracak ve ticaret hadleri değişmeyecektir.¹⁸ (Klasik görüşe göre ise) devaluasyon yapan ülke daha çok ihracatta ihtisaslaşacağı için ihraç malları fiyatları düşecek, ancak azalan ithalat ithal fiyatlarının düşmesine yol açmayabilecek ve bu nedenle ticaret hadleri bozulacaktır. Kısaca ithal fiyat-

(16) *Ibid.*, s. 267.

(17) Fritz Machlup, 1945-55 yılları arasında çeşitli iktisatçıların bu konudaki görüşlerini şu makalesinde özetlemektedir: «The Terms of Trade Effects of Devaluation Upon Real Income and The Balance of Trade» *Kyklos*, Fasc. 4, 1956, s. 418-419.

(18) C. Kindleberger, *Loc. cit.*

ları etkilenmiyecek, fakat ihraç fiyatları düşecektir.¹⁹ Bu görüş genellikle kalkınan ülkeler için doğru çıkmaktadır.

Diğer bir görüş de, klasik görüşün her zaman için geçerli olmayıp, bazı hallerde ülkenin ithalatta ihtisaslaşabileceği, başka bir deyimle, ithalatta önemli ölçüde satın alma tekeline sahip olabileceği ve bu durumda bu ülkenin ihraç fiyatları devaluasyon sonunda düşse bile ithal fiyatlarının daha da düşerek ticaret hadlerinin lehe dönebileceğidir.

Bütün bu görüşlere rağmen, devaluasyonun dış ticaret hadlerini aleyhe çevirdiği ve bu durumun gelişmekte olan ülkeler açısından doğru olduğu düşüncesi daha yaygındır.²⁰ Alexander, massetme yaklaşımında ticaret hadlerinin aleyhe döneceğini kabul etmektedir. Bu bozulmanın gelir üzerindeki etkisi şu şekilde belirecektir :

İlk olarak, devaluasyon ticaret hadlerini aleyhe döndürecek ve bu bozulma reel geliri belli bir t oranında azaltarak ödemeler dengesini de yine aynı t oranında bozacaktır.²¹ Bu, devaluasyonun baş-

(19) C. Kindleberger, *Loc. cit.*

(20) Bu noktada, hangi ticaret hadleri kavramının aleyhe döneceği meselesinin de oldukça önemli bir soru olduğuna değinelim. İktisatçılar arasında tartışma konusu edilen ticaret hadleri kavramı, ihraç malları fiyatlarının ithal malları fiyatlarına oranı şeklinde ifade edilen «net» veya «mal» ticaret hadleridir. Machlup, devaluasyon analizinde sadece mal ticaret hadlerinin kullanılmasını tenkit etmekte, nisbî ithal ve ihraç malları fiyatlarındaki değişme, ülke dışındaki gelişmelerle meydana geldiği takdirde ancak bu kavramı kullanmanın haklı görülebileceğini belirtmektedir. Oysa nisbî fiyat değişmesi ülke dışındaki faktörlerden değil de, ülke içindeki gelişmelerden, örneğin kaynakların yeniden dağılımının yol açacağı değişmelerden meydana geliyorsa, «tek faktörlü ticaret hadleri» kavramı, devaluasyonun gelir üzerindeki etkisinin analizinde daha uygundur. F. Machlup, *op. cit.*, s. 421-422.

(21) Machlup, Alexander'ın ileri sürdüğü gibi, devaluasyonun başlangıçta normal olarak gelirden t kadar bir azalmaya yol açacağı ve bunun da yine aynı oranda (t kadar) ödemeler dengesini bozacağına itiraz ediyor. Böyle bir durum, yani $\Delta A = 0$ ve dolayısı ile $\Delta B = \Delta Y$ olması ancak 1) massetmedeki direkt etkilerin ayrıca incelendiği için göz önüne alınmaması, 2) uyarılmış gelirin massetme üzerindeki etkisi, başlangıç etkisi olmadığı için yine ihmal edilmesi ve 3) massetme üzerinde başka hiçbir etkinin olmaması halinde söz konusu olacaktır. Oysa Machlup, Alexander'ın reel massetmenin başlangıçta etkilenmeyeceği şeklindeki varsayımını reddetmekte ve reel massetmede başlangıçta da bir değişme meydana gelmesinin mümkün olduğunu ve dolayısı ile ödemeler dengesinin, gelir azalmasına eşit olmayan bir nisbette bozulabileceğini ileri sürmektedir. Machlup, *op. cit.*, s. 427-28.

langıç etkisidir ve geliri azalttığı ve dolayısı ile ödemeler dengesini bozduğu için negatif değerlidir. Ancak başlangıç etkisini izleyen ikinci bir etki daha ortaya çıkacaktır ki bu da, gelirden meydana gelen azalmanın harcamalardaki (massetmedeki) azalmayı uyarak (ct), ödemeler dengesinde, bu massetme azalışına eşit bir düzelmeye imkân vermesidir. Şu halde ödemeler dengesinde meydana gelecek değişme, bu iki etkiye göre olacaktır: Önce ticaret hadlerinde meydana gelen bozulmanın reel gelirden meydana getireceği t kadarlık azalma; ikinci olarak reel gelirden meydana gelen massetmeyi uyararak harcamada yol açtığı ct kadar azalma ve dolayısı ile ödemeler dengesindeki düzeltme. Buna göre ödemeler bilançosundaki açık, bu negatif ve pozitif etkilerin farkına göre azalacak veya artacaktır. Kısaca net değişme $(1 - c)t$ kadardır. Öyle ise massetme temayülü, c, birden büyükse dış ticaret hadlerindeki bozulmanın ödemeler dengesini düzeltme olanağı vardır. Eğer birden küçükse, ticaret hadlerindeki bozulma, ödemeler dengesini kötüleştirecektir.

Hatırlanacağı üzere toplam gelirden meydana gelecek değişme, (4) no.lu mormülde de görüleceği gibi, $(1 - c) \Delta Y$ kadardır. Gelirden bu değişimin iki nedeni olabilir. Birisi, atıl kaynakların varlığı halinde devaluasyon üretimi teşvik ederek ödemeler dengesini düzeltecektir. İkincisi, ticaret hadlerindeki bozulma, geliri azaltarak önce ödemeler dengesini kötüleştirecek sonra da gelir azalmasının yol açacağı uyarılmış massetme kadar ödemeler dengesini düzeltecektir. İşte bu etkilerin birlikte işlemesi sonucunda ortaya çıkacak gelir değişimi, ΔY , massetmeyi değiştirerek (4) no.lu formülde de belirtildiği gibi, ödemeler dengesini nihai olarak $(1 - c) \Delta Y$ kadar etkiliyecektir.

(iii) **Kaynakların yeniden dağılımı etkisi**: Devaluasyonun gelir yoluyla ödemeler dengesi üzerindeki bir diğer etkisi, massetme yaklaşımını ileri sürenlerce ihmal edilmiş olan, kaynakların yeniden dağılımı etkisidir.²² Devaluasyon, kaynakları yeniden dağıtarak daha iyi kullanımlarına yol açabilir ve bu şekilde prodüktivite artabilir, dolayısı ile milli gelirden bir artış sağlanabilir. Bu bakımdan, devaluasyonla ticaret hadlerinin bozulması ve bu bozulmanın geliri azaltarak ödemeler dengesini kötüleştirmesi, ancak kaynakların prodüktivitelerinin değişmemesi halinde ortaya çıkacaktır. Oysa de-

(22) F. Machlup «Relative Prices and Aggregate Spending in the Analysis of Devaluation» *American Economic Review*, Vol. XLV (June 1955), s. 265.

valuasyon, genellikle, kaynakların yeniden dağılımına yol açarak prodüktiviteyi etkileyecek ve bunun sonucunda ticaret hadleri aleyhe dönse bile, reel gelir azalmayacak aksine artacaktır. Şu halde ticaret hadlerinin devaluasyon ile bozulması, bazı hallerde, reel gelirin artması ve dolayısı ile ödemeler dengesinin düzelmesi için ilk şartlardan biri olmaktadır

Buraya kadar olan açıklamalar, devaluasyonun gelir üzerine hangi yollarla etkide bulunarak ödemeler dengesini düzeltebileceği konusuna ilişkindir. Massetme yaklaşımını ileri sürenler, gelir yolu ile devaluasyonun ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisinin, ekonominin ancak tam istihdam seviyesinin altında olması halinde mümkün olabileceğini kabul etmişlerdir. Çünkü tam çalışma şartlarında, az gelişmiş ülkelerde görüldüğü ve ikinci dünya savaşından bu yana geçen dönemin büyük bir kısmında uygulandığı gibi gelirin arttırabileceği hiç bir şekilde belli değildir.²³ Bu durumda devaluasyonun ödemeler dengesini düzeltmesi, massetmenin azaltılıp azaltılamıyacağına bağlı kalmaktadır. Şimdi de devaluasyonun belli bir gelir seviyesinde sadece massetme üzerindeki etkilerini incelemeye çalışalım.

b) Devaluasyonun Massetme Üzerine Dolaysız Etkileri:

(i) **Para Hayâli**: Devaluasyonun, tasarrufları arttırarak massetmeyi azaltabilmesi imkânlarından biri para hayâli ile mümkün olur. Eğer tasarruflar reel gelir yerine parasal gelirin fonksiyonu ise, devaluasyon yapılması halinde, fiyatların da birlikte yükselmesi ve reel gelirin sabit kalmasına rağmen parasal gelirlerin artması, halkın gelirinin daha az bir oranını harcamasına ve tasarruf nisbetini arttırmasına yol açacaktır.

(ii) **Pigou Etkisi**: Devaluasyonun harcamaları doğrudan doğruya azaltarak ödemeler dengesinde düzelmeye sağlayacak bir diğer mekanizma, parasal mevcutlar üzerindeki etki veya kısaca «pigou etkisidir». Bilindiği gibi (pigou) para arzı sabitken fiyatlarda ve parasal gelirden meydana gelecek artışın tasarruflarda da bir artış sağlayacağını, çünkü bu fiyat artışları ile tüketicilerin ellerindeki nakdi mevcutların reel değerlerinin azalacağını, ve bu reel değeri muhafaza etmek için tüketicilerin reel masraflarını kısması gerektiğine işaret etmişti. Şu halde tüketiciler, ellerindeki nakdî mevcudun reel kıymetini muhafaza etmek için masraflarını kısabi-

(23) C. Kindleberger, *op. cit.*, s. 203.

lirler veya diğer mevcutları paraya tahvil ederek nakdî mevcutların reel değerini muhafaza edebilirler ki, bu ikinci halde, aktif satışı bunların fiyatlarının düşmesine ve faiz seviyesinin ve bu yolla da endirekt olarak gelir-masraf ilişkisinin değişmesine sebep olacaktır.

(iii) **Gelirin Yeniden Dağılımı** : Bir diğer imkân, gelirin yeniden dağılımıdır. Devaluasyon ile iç fiyatlar seviyesinin yükselmesi, sabit gelirli kimselerin gelirlerinin azalmasına yol açar. Buna karşılık dış ticaret sektöründe fiyatlardaki yükselme, ihracat ve ithalata rakip mallar sanayii kârlarını arttırır.²⁴ Oysa devaluasyonla birlikte ücretler hemen yükselmediğinden, geçecek zaman aralığında, tasarruf temayülü yüksek kişilerin harcamalarının azalması ve bu yolla ödemeler dengesi açıklarının kapanması söz konusu olabilir. Ancak massetme temayülü yatırım temayülünü de kapsadığı için, yüksek kârların yatırımı teşvik ederek massetmeyi arttırma ihtimalleri de vardır. Kaldı ki, devaluasyonun gelirin yeniden dağılımı yolu ile ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisi de, toplumun böyle bir dağılımı direnmeksizin kabul edip edemiyeceğine bağlıdır. Gerçekten de çeşitli gelir gruplarının ellerinde, gerçek gelir kaybını önlemek için grev ve diğer zor kullanma tedbirleri gibi silahlar varsa, devaluasyonun geliri yeniden dağıtarak ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapması mümkün değildir. Aynı imkânsızlık, ücret seviyelerinin hayat pahalılığına otomatik olarak dayandırıldığı ülkelerde de-İskandinav ülkeleri gibi-vardır.

(iv) **Massetme Üzerindeki Diğer Dolaysız Etkiler** : Nihayet yukarıda ileri sürülen imkânlar dışında, devaluasyonun ödemeler dengesi üzerinde bazı dolaysız etkileri de olabilir. Örneğin fiyatların ilerde daha fazla artması bekleniyorsa, şimdiden harcamaların artarak ödemeler dengesinin daha da kötüleşmesi olanağından bahsedilebilir. İçerde yapılmakta olan yatırımlar büyük ölçüde yatırım malları ithalatına bağlı ise ve bu malları içerde ikame imkânları yoksa, yatırım malları fiyatlarının artışı, yatırımları daha az cazip hale getirebilir.²⁵

■ Görülüyor ki, massetme yaklaşımını ileri sürenler devaluasyonun başarısını ekonominin tam çalışma seviyesinin altında olmasına bağlamışlar, tam çalışma şartlarında başarının ancak doğrudan doğruya massetmenin azalması halinde gerçekleştirebileceğine

(24) *Ibid.*, s. 204.

(25) S. Alexander, *op. cit.*, s. 274.

değinmişlerdir. Bu noktada analiz tenkide uğramış ve önce de belirttiğimiz gibi, tam istihdam halinde olursa dahi devaluasyon kaynakları yeniden dağıtmak sureti ile meydana gelecek gelir artışları yoluyla ödemeler dengesini düzeltebilecektir, demiştir. Bu tenkit aslında masnetme yaklaşımının nisbî fiyat değişmelerini göz önüne almamış olmasına yapılan bir itirazdır. Gerçekten kaynakların yeniden dağılımı devaluasyonun yol açacağı nisbî fiyat değişmesi ile olabilir ve bu kaynakların daha faydalı alanlara transferi ile prodüktivite ve gelir artışları sağlanabilir.

Gerek nisbî fiyatlar gerek masnetme yaklaşımları, devaluasyonun ödemeler dengesini düzeltme ihtimalini kabul etmekte, fakat çok kere farklı analizlermiş ve farklı sonuçlara ulaşmış gibi ortaya çıkmaktadırlar. Bu farklı görüşler büyük ölçüde tam istihdam halinde belirlemektedir. Nisbî fiyat yaklaşımını ileri sürenler, tam istihdam halinde dahi, dış elastiklikler doğru yönde ise ödemeler blançosu açığının kapanabileceğini belirtirken, masnetme yaklaşımını benimseyen iktisatçılar, tam istihdamda dahili masnetme azalmadıkça, dış ödemelerde bir düzelme sağlanamayacağı görüşündedirler. Bu farklılık, aslında, farklı varsayımlar kullanmalarından ileri geliyor. Aynı varsayımlar altında hangi metod tercih edilirse edilsin aynı sonuçlara ulaşılabilecektir.

Şimdi de her iki yaklaşımın aynı varsayımlar altında aynı sonuçlara nasıl ulaştıklarını özetliyelim.²⁶ Önce basit olması için şu varsayımları yapalım : a) ithal malları arzı ve ihraç malları talep elastikiyetleri sonsuzdur ve dolayısı ile devaluasyon yapan ülke için ithal ve ihraç mallarının dış fiyatları sabit kalacaktır. b) tam istihdam seviyesinde bulunmaktadır, c) devaluasyon masnetme talebini azaltmamaktadır ve d) ihraç ve ithal malı fiyatlarının iç fiyatlara oranı değişmemekte, başka bir deyimle, iç fiyat seviyesi devaluasyon oranında artmaktadır.

~~///~~ Bu varsayımlar altında şu değişmeler meydana gelecektir. Devaluasyon, başlangıçta, ithal ve ihraç mallarının, dış ve iç fiyatlardaki fark nedeni ile, yani ihraç mallarını ucuzlatıp ithal mallarını pahalılaştırması ile, ödemeler dengesini düzeltecektir. Bu durum, dahili masnetme için hazır mal miktarının azalması demektir. Çünkü tam istihdamda olduğuna göre top-

(26) Yukarda verilen özet şu makaleden alınmıştır : M. Michaely «Relative-Prices and Income-Absorption Approaches to Devaluation: A Partial Reconciliation» *American Economic Review*, Vol. L, No. 1, Mart 1960, s. 144 - 147.

lam output yani arz sabittir. Ancak mesetme talebi de sabit kabul olduğuna göre, toplam talep toplam arzı aşacak ve bu durumda fiyatlar artacak ve bu fiyat artışı devaluasyon oranında olduğundan ödemeler dengesi devaluasyon öncesi durumuna dönecektir. Şu halde her iki yaklaşım aynı sonuca ulaşmış oluyor. Başka bir deyimle, tam istihdamda mesetme azalmazsa devaluasyon ödemeler dengesini düzeltemiyecektir (mesetme yaklaşımı), çünkü bu durumda ithal ve ihraç malı fiyatlarının iç fiyatlara oranı değişmemiş, yani iç fiyatlar devaluasyon oranında artmıştır (nisbî fiyat yaklaşımı).

Yukardaki mantıkta yapılmakta olan gizli varsayım, paranın «bağımlı bir değişken» kabul edilmesi yani, fiyatların devaluasyon oranında artacak şekilde para miktarının arttırılabileceğidir. Para miktarı sabit tutulursa durum ne olacaktır? Bu noktada şu basitleştirmeler yapılırsa, analizin değeri azalmaz.²⁷ a) Mesetme sadece tüketimi kapsamakta (yurt içi yatırım ve devlet harcamaları göz önüne alınmamakta) (b) Tüketim talebi reel para mevcutlarının pozitif bir fonksiyonu kabul edilmekte ve c) Tahvil piyasası model dışında tutulmakta ve bu nedenle faiz hiç bir rol oynamamakta, yani tüketiciler parayı ya ellerinde tutmakta ya da mal ve hizmet satın almaktadırlar.

Bu varsayımlar altında denge şu şekilde teşekkül eder: Devaluasyon nedeni ile ihraç ve ithal mallarının dış fiyatları ile iç fiyatları arasında nisbî fark, ödemeler dengesini düzeltmeye başlayacaktır. Ancak bu durumda iç tüketime hazır mal miktarı azalacak ve dolayısı ile iç fiyat seviyesi yükselecektir. Bu yükselme devaluasyon oranında olmayacaktır, çünkü mesetme (iç tüketim) talebi azalacaktır. Bu azalma artan iç fiyatlar nedeni ile tüketicilerin ellerindeki para mevcutlarının reel değerinin azalmasındandır. Çünkü para miktarı sabitken fiyatlar artınca para mevcutlarının reel değeri azalacak ve dolayısı ile mesetme talebi düşecektir. Böylece iç ve dış fiyat farkı, nisbî-fiyat yaklaşımına göre ödemeler dengesini düzeltmek için gereklidir ve bu fark sadece ve sadece mesetmenin azalması halinde olur ve mesetmenin azalması da iç fiyat seviyesi artarken söz konusudur. Görülüyor ki, devaluasyon analizinde her iki yaklaşım aslında aynı sonuçlara ulaşmaktadır.

(27) M. Michaely, burada Don Patinkin'in çok basitleştirilmiş modelini kullanmaktadır, *op. cit.*, s. 145.

Massetme analizi daha sonra S. Alexander tarafından elastikiyetlerle birleştirilerek geliştirilmiştir.²⁸ Hatırlanacağı üzere, elastikiyetler yaklaşımında arz elastikiyetlerinin sonsuz olması halinde Marshall-Lerner şartı yerine geliyorsa, ödemeler dengesi düzelecekti. Bu şartın gerçekleşmesi demek, bir taraftan ihraç malları talebinin artması nedeni ile üretimin ve gelirin artması, diğer taraftan da ithal talebinin azalması ve dolayısı ile ithalat harcamalarının düşmesi demektir. Şüphesiz gelirden meydana gelen artış, ithalatın ve diğer harcamaların artmasına yol açarak devaluasyonun ilk etkisini azaltacak ve gelir artışı ile uyrılan harcamalardaki bu artışlar da dahilde üretilen malların fiyatlarını yükselterek devaluasyondan doğan nisbî fiyat farkını ortadan kaldıracaktır. Eğer ithal malları talep elastikiyeti birden küçükse, ithalat artmayacaktır. Ancak diğer harcamaların daha az artması, marjinal massetme temayülünün birden küçük olmasına bağlıdır ya da diğer politikalarla harcama artışına engel olmak gerekir. Aksi halde iç fiyat seviyesindeki artışların devaluasyonun olumlu etkisini azaltma ihtimali belirecektir.

c) Az gelişmiş Ülkeler Açısından Massetme Yaklaşımının Geçerliliği :

Son olarak massetme yaklaşımının temel çerçevesi içinde ve ödemeler bilançosu açığının giderilmesinde devaluasyon politikasını az gelişmiş ülkeler açısından ele alalım.

Ödemeler bilançosu açığı, massetme analizine göre, toplam gelir ile toplam harcama farkına eşit olduğundan, bu açığı giderici politika, üretimi arttırmak ve harcamaları kısmak şeklinde olacaktır. Üretimin artışı bu üretim için yapılacak iç ve dış harcamalara bağlı olduğu için, genellikle üretimi arttırıcı politikaya, harcamaları yön değiştirici politika denir. Bu politikanın amacı, toplam talebi arttırmadan, harcamaları içeride üretilen mallara çevirmek ve ödemeler dengesini düzeltmektir.

Devaluasyon, esas itibarı ile harcamalara yön değiştiren bir politikadır. Çünkü devaluasyonun doğrudan doğruya harcamaları kısıcı etkileri, özellikle az gelişmiş ülkeler açısından zayıftır. Bir kere, bu ülkelerde aktif mevcutlar piyasası gelişmemiştir. Bu nedenle devaluasyonla birlikte fiyat yükselişi ile tüketicilerin ellerin-

(28) S. Alexander «A Simplified Synthesis of Elasticities and Absorption Approaches» *American Economic Review*, Vol: XLIX, No. 1, Mart 1959, s. 22-42.

deki para mevcutlarının reel kıymetini muhafaza etme gayretleri olarak masraflarını kısması ve bu mevcutları satarak faiz yolu ile yatırımların azalmasına yol açması ihtimalleri zayıftır. Diğer taraftan, gelirin yeniden dağılımı etkilerinin de büyük bir rolü yoktur. Çünkü devaluasyonla gelirin massetme eğilimi büyük grubtan düşük gruba transferi halinde bunların tasarruflarının artacağı şüphelidir. Az gelişmiş ülkelerde bu gelir grubunda bulunanların ithal mallarına ve lüks tüketim mallarına olan talebi gösteriş etkisi ile büyüktür. Bu nedenlerle, devaluasyonun az gelişmiş ülkelerde dolaysız olarak harcamaları azaltma ihtimalleri azdır ve harcamalar, devaluasyondan ayrı para ve maliye politikaları tedbirleri ile azaltılmaya çalışılır.

Devaluasyonun harcamalara yön değiştiren bir politika aracı olarak başarısına gelince : Bu, ithalata yapılan harcamaların dahili üretime çevrilmesine ve ekonomide talep artışını karşılayacak üretim imkânlarının olup olmamasına bağlıdır. İthalata yönelmiş harcamaların yön değiştirilmesi ve ihracata yapılan harcamaların artırılması, Marshall-Lerner şartının varlığına bağlıdır. Elastikiyetler toplamı birden büyükse, devaluasyonun harcamalara yön değiştirici politikası başarı kazanabilir. Oysa daha önce de belirttiğimiz gibi bu ülkelerde gösteriş etkisi nedeni ile tüketim meyli yüksektir. Aynı zamanda bu ülkeler kalkınma çabası içinde olduklarından ham madde ve yatırım malları ithalatından vazgeçememektedirler. İşte hem tüketim meylinin fazla oluşu hem de yatırım mallarına olan şiddetli talep dolayısı ile bu ülkelerin marjinal ithal meylinin de yüksek olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, ithalata yapılan harcamaların dahili üretime çevrilmesi ve ihraç mallarına olan dış harcamaların artması, bunu karşılayacak iç üretim imkanlarının varlığı halinde devaluasyonu başarılı kılabilir. Bu ilave talebi karşılayacak atıl kaynak varsa, yani ekonomi tam istihdam seviyesinin altında bulunuyorsa, devaluasyon reel gelir artışına yol açarak ödemeler bilançosunu denklige kavuşturabilecektir. Az gelişmiş ülkelerde ise atıl kaynaklar mevcuttur. Ancak buna rağmen bu ülkelerde azami üretim artışını sağlamayı güçleştiren şartlar vardır. Özellikle sermayenin kıt bir faktör oluşu ve yatırımların rasyonel olarak dağıtılmaması ve tarımın ekonomide önemli rol oynayışı, bu ülkelerde dar boğazlara yol açmakta, atıl kaynakların varlığına rağmen devaluasyonun gelir etkisi yoluyla ödemeler dengesini düzeltme ihtimalini zayıflamaktadır. Şu halde devaluasyonun başarısı iç fiyatlar artmaksızın üretimin artan dış talebi ve iç talebi karşılayabilmesine bağlı kalı-

yor. Aksi halde talep artışı fiyat artışları şeklinde kendini gösterebilir ve devaluasyonla elde edilen nisbî fiyat farkı ortadan kalkarak ödemeler dengesi devaluasyon öncesi duruma dönebilir.

III. DEVALUASYON VE GELENEKSEL İHRACATIMIZ

Buraya kadar, devaluasyonun massetme ve elastikiyet yaklaşımlarının temel çerçevesi içinde ödemeler bilançosu açığını nasıl gidereceği ve bu etkilerin az gelişmiş ülkelerde ne dereceye kadar geçerli olabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda, yukarıda verilen açıklamaların ışığı altında ve devaluasyonla birlikte alınmış olan tedbirler de göz önüne alınarak, Türkiye'nin ihracatının nasıl bir gelişme gösterebileceği sorununa değineceğiz.

1. İhracatımızın İkame Elâstikliği :

Her devaluasyondan, ihraç mallarında meydana gelen ucuzluk nedeniyle ihracatın artarak ödemeler dengesi açıklarının kapanacağı umulur. Böyle bir etkinin meydana gelebilmesi, ihraç malları talebinin elastik olması ile mümkündür. Oysa Türkiye'nin ihracatında yer alan malların büyük ölçüde tarımsal ürünler oluşu ve henüz hesaplanmamış olmakla beraber bu ürünlerin elastikiyetlerinin birden küçük olma ihmallerinin kuvvetli oluşu nedeni ile, devaluasyonun ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapamayacağı ileri sürülebilir. Ancak bu düşünce, kanımızca, doğru değildir. Her şeyden önce ihracatta monopol durumunda olan yani tek arzedici durumunda olan ülkelerle, küçük ölçüde arzedici durumunda olan ülkeler arasında fark vardır. Birinci tip ülkelerde talebi gayri elastik mallar için devaluasyondan sonra her hangi bir talep artışı meydana gelmeyecektir. Oysa ikinci tip ülkeler, talebi gayri elastik malların ihracatçısı olsalar dahi, devaluasyon rakip ülkelerin aleyhine işleyerek talebi kendilerine çekebilir ve bundan kârlı çıkabilirler.

Türkiye'nin ihracatı incelendiğinde, bugün için, her hangi bir malda tek arzedici durumunda olmadığı görülecektir.²⁹ Bu noktadan

(29) Bazen Türkiye'nin fındık ihracatında monopol durumunda olduğunu belirten ifadeler rastlanmaktadır. DPT'nin yaptığı fındıkla ilgili bir madde araştırmasında, İtalya ve İspanya'nın da Türkiye ölçüsünde olmamakla beraber fındık ihraç ettiği ve Türkiye'ye rakip olabileceği belirtiliyor. Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Madde Araştırmaları : III. Fındık*, Kasım, 1965, s. 4.

hareket ederek, Türkiye'nin aynı malın ihracatçısı olan ülkeleri ikâme edebilme imkânlarını araştırmaya çalıştık

Aslında bir malın ihracatı, genel olarak, bir yandan bu malın üretimine yani arz imkânlarına bir yandan da dış talep miktarına bağlıdır. Devlet Planlama Teşkilatınca yapılan madde araştırmalarına göre tütün, fındık, kuru üzüm, krom gibi Türkiye'nin dış ticaretinde önemli payı alan ürünler için bir arz tıkanıklığının söz konusu olmadığı belirtiliyor.³⁰ Şu halde talep yönünden tıkanıklık gösteren bu gibi malların ihraç imkânları araştırılmak istendiğinde, bu malların gelir ve ihracat ikame elastikiyetlerini hesaplamak gerekir. Gelir elastikiyetleri, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerin gelirlerinde meydana gelen artışlara karşı ihracatın göstereceği duyarlılığın ölçülmesi demektir. Ancak bilindiği gibi Türkiye ihracatının önemli bir kısmı bugün büyük kabul edilen ABD, Fransa, B. Almanya, İngiltere gibi ülkelere gitmektedir ve bu ülkelerin harcamaları içinde çok küçük ve hatta ihmal edilebilir bir paya sahiptir. Bu nedenle ihracatın gelir elastikiyetlerine bakılarak açıklanmaya çalışılması bize çok anlamlı gelmemektedir. Oysa ihracat ikame elastikiyetleri devaluasyon açısından daha önemlidir. Çünkü bu kavram, Türkiye ve rakip ülkelerin nisbî ihraç fiyatlarındaki değişmelere karşı, bu malın toplam ihracatı içinde Türkiye'nin ihracat payında ne ölçüde değişme olacağı anlamına gelir. Devaluasyonla bu mallar rakip ülkelerin mallarına oranla daha ucuza geldiğine göre, burada, Türkiye'nin ihracatını rakip ülkeler aleyhine artırarak döviz kazancını yükseltme ve bu yolla ödemeler dengesini düzeltme imkânlarının olup olmadığını araştırmaya çalıştık.

Bu amaçla Türkiye'nin ihracatının yaklaşık olarak % 70 ini meydana getiren geleneksel ihraç malları ele alınmıştır. Bu mallar, tütün, fındık, kuru üzüm, incir, pamuk ve kromdur. Elastikiyet katsayısının hesaplanması için seçilen fonksiyon,

$$\left(\frac{E}{E_r}\right) = \alpha \left(\frac{P}{P_r}\right)\beta$$

dir. Burada, E, Türkiye'nin o maldan ihraç miktarını, E_r rakip ülkelerin ihracat miktarını, P Türkiye'nin ihraç fiyatını (\$/Ton) ve

(30) *Ibid.*, s. 1 ve DPT, *Madde Araştırmaları: I. Tütün, II. Kuru Üzüm*, Eylül, 1965, s. 3 ve 22, DPT, *Madde Araştırmaları: V. Krom*, Şubat 1966, s. 1. Bu çalışmalarda, genellikle, bu malların üretiminin dünya talebinden fazla oluşu nedeniyle, tıkanıklığın daha çok arz yönünden değil fakat talep yönünden söz konusu olduğu belirtilmektedir.

P_r rakip ülkelerin ihraç fiyatlarını (yine \$/Ton) göstermektedir. Fonksiyonda yer alan β katsayısı ihracat ikâme elastikiyetini verecektir.³¹

Bu mallar ile ilgili olarak şu bulguları elde etmiş bulunuyoruz.³²

a) **Tütün**: Bu malda Türkiye'nin rakipleri Yunanistan, Yugoslavya ve Bulgaristan'dır. Bu ülkeler içinde Türkiye, Bulgaris-

(31) Elâstikiyet:

$$e = \frac{\Delta \left(\frac{E}{E_r} \right)}{\frac{P}{P_r}} \cdot \frac{\frac{P}{E}}{\frac{P_r}{E_r}}$$

şeklinde tanımlanır. Formülün sağındaki ilk terim orijinal fonksiyonun türevini verdiği göre,

$$e = \alpha \beta \left(\frac{P}{P_r} \right)^{\beta-1} \frac{\frac{P}{P_r}}{\alpha \left(\frac{P}{P_r} \right)^{\beta}}$$

yazılabilecek ve gerekli kısaltmalar yapılarak, $e = \beta$ ya varılacaktır.

(32) Hesaplamalara ilişkin istatistikî veri, makalenin sonunda yer alan tablolarda verilmiştir. Türkiye ile ilgili veriler DPT'den özel olarak temin edilmiş, rakip ülkelere ait veri Birleşmiş Milletlerin *Yearbook of International Trade Statistics*, ve *Statistical Yearbook*'ları ile IMF'in *International Financial Statistics*'lerinden alınmıştır. Türkiye ile ilgili veriler Birleşmiş Milletlerin bu yayınlarında da aynı değerlerle verilmiştir. Ancak fındıkta bir tutarsızlık görülüyor. Türkiye'nin ihraç ettiği fındık için Birleşmiş Milletler istatistiklerinde verilen SITC codu, aynı istatistiklerde İspanya ve İtalya için farklıdır. Bu farklılık kanımızca ihraç edilen fındıkların değişik nitelikte oluşlarından dolayıdır. (Kuru, taze, uzun, yuvarlak, kabuklu, kabuksuz gibi). Bu nedenle fındıkla ilgili sonuçlar doğrudan doğruya DPT tarafından yapılmış çalışmadan alınmak yoluna gidilmiştir. Diğer maddelere gelince; Türkiye'nin ihraç malları için Birleşmiş Milletler istatistiklerinde verilen SITC codları rakip ülkelerin aynı ihraç malları için gösterilen codlarla kontrol edilmiş ve hesaplamalar tutarlılığın sağlandığı yıllara ait istatistikî veriye dayandırılmıştır. Ürünlere ait farklı dönemler seçilmiş olmasının nedeni budur. İstatistiklerde yer alan ihracat rakamları milli paralarla verildiği hallerde, resmi döviz kurları kullanılarak, bu kıymetler ABD Dolarına çevrilmek yoluna gidilmiştir.

tan ve Yunanistan'ın son yıllarda ihracat miktarları aşağı yukarı aynıdır. Yugoslavya'nın ihracatı ise yaklaşık olarak her ülkenin ihracat miktarının 1/3 ü kadardır.

1955-68 yılları için Türkiye ile Yunanistanın verilerine dayanarak yaptığımız hesaplamalardan

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{Yunan}} \right) = 0.0192 - 0.3136 \text{ Log} \left(\frac{P_T}{P_{Yunan}} \right) \\ (0.435)$$

fonksiyonu elde edilmiş ve $r = -0.20$ bulunmuştur. Görülüyor ki elastikiyet katsayısı, beklendiği gibi negatif çıkmıştır. Ancak korelasyon katsayısının 0.20 gibi çok küçük bir değer alması karşısında, nisbî fiyatlar değişse de Türkiye'nin Yunanistan aleyhine ihracat artışı ve dolayısı ile döviz kazancı sağlama olanağı azdır, denebilir.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki 1955-67 dönemine ait hesaplamadan fonksiyon değerleri ve korelasyon katsayısı,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{Bulg.}} \right) = 0.0545 - 0.1433 \text{ Log} \left(\frac{P_T}{P_{Bulg.}} \right) \\ (0.203)$$

ve

$$r = -0.07$$

olarak bulunmuştur. Görülüyor ki hem korelasyon katsayısı hem de standart hata iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığını gösteren bir seviyededir.

Türkiye ile Yugoslavya'ya ait 1955-67 dönemi için bulunan katsayılar da benzer sonuç vermiştir :

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{Yug.}} \right) = 0.566 - 0.2454 \text{ Log} \left(\frac{P_T}{P_{Yug.}} \right) \\ (0.423)$$

ve

$$r = -0.17$$

Son olarak Türkiye ile bir bütün olarak rakipleri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için 1955-67 dönemine ait verileri kullanarak, Türkiye'nin toplam bütün ihracatının rakip-

lerinin toplam tütün ihracatına oranı ile, Türkiye'nin \$/Ton olarak bulunan ihraç fiyatlarının rakiplerin ihraç miktarları ile ağırlıklandırılmış ortalama \$/Ton cinsinden ihraç fiyatları oranı arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{Rakip}}} \right) = 0.323 - 0.2488 \text{Log} \left(\frac{P_T}{E_0} \right) \quad (0.57)$$

ve

$$r = -0.13$$

dir. (Burada E_{Rakip} , Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavyanın toplam ihracatını ve P_0 ülkelerin ihraç miktarları ile ağırlıklandırılmış fiyat ortalamasıdır).

Bütün bu sonuçlar da göstermektedir ki, gerek ayrı ayrı, gerekse bir bütün olarak alındıklarında, Türkiye'nin devaluasyon yolu ile tütün ihracatını rakiplerinin aleyhine arttırabilme imkânları sınırlıdır.

b) **Kuru Üzüm**: Kuru üzümde rakip olarak Yunanistan kabul edilmiş ve 1961-67 dönemi ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlar yine tatminkâr değildir. Buna göre,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{Yunan}}} \right) = 0.2668 - 0.2824 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_{\text{Yunan}}} \right) \quad (1.82)$$

ve

$$r = -0.07$$

olarak bulunmuştur. Bu değerler tütün için Türkiye ile Yunanistan arasında elde ettiğimiz değerlerden çok farklı değildir. Şu halde devaluasyon yolu ile bu maddenin ihracatını da Yunanistan aleyhine arttırma olanağımızın zor olduğunu söyleyebiliriz.

c) **Fındık**: Fındıkla ilgili rakip ülkelere ait istatistikî verinin temin edilememesi nedeni ile burada DPT çalışmasının sonuçları aynen kullanılmaktadır. Bu çalışmada rakip ülkeler olarak İtalya ve İspanya alınmış ve dönem 1951-61 olarak seçilmiştir.

Türkiye ile İtalya'nın fındık ihracatları arasındaki ikame elastikliği hesaplanmış ve

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{İtalya}}} \right) = 0.5014 - 0.95 \text{ Log} \left(\frac{P_T}{P_{\text{İtalya}}} \right) \\ (0.778)$$

ve

$$r = - 0.33$$

değerleri bulunmuştur. Görülüyor ki elastikiyet aşağı yukarı bire eşittir. Ancak korelasyonun küçük oluşu, iki değişken arasında çok anlamlı bir ilişki olmadığı sonucunu veriyor.

Türkiye ile İspanya arasında yapılan hesaplama ise şu sonuçları vermiştir :

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{İsp.}}} \right) = 0.715 - 3.63 \text{ Log} \left(\frac{P_T}{P_{\text{İsp.}}} \right) \\ (2.556)$$

ve

$$r = - 0.43$$

Burada da r değeri yine çok küçüktür. Ancak her iki ülke için bulunan elastikiyetler karşılaştırılırsa, İspanyanın Türkiye için daha önde gelen bir rakip olduğu görülür.

Son olarak, araştırmada Türkiye ile İtalya ve İspanya'nın birlikte dış ülkelere fındık ihracatı için ikâme elastikliği hesaplanmıştır. Sonuçlar,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{Rakip}}} \right) = 0.3255 - 0.15 \text{ Log} \left(\frac{P_T}{P_o} \right) \\ (0.96)$$

ve

$$r = - 0.51$$

olarak elde edilmiştir. (Burada E_{Rakip} , İspanya ve İtalya'nın toplam ihracat miktarı, P_o İspanya ve İtalya'nın ihraç miktarlarıyla ağırlıklandırılmış ihraç fiyatları ortalamasıdır). Görülüyor ki, bu değerler de anlamlı bir sonuç çıkarmamıza imkân vermemektedir.

d) **Kuru İncir** : Bu üründe Türkiye'ye rakip ülke olarak Yunanistan seçilmiş ve Birleşmiş Milletler istatistiklerinde SITC kodları 1961 yılından sonrası için tutarlı olduğundan dönem, 1961-67 olarak alınmıştır. Hesaplama sonuçlarına göre,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{P_{\text{Yunan}}} \right) = 0.4119 - 1.5827 \text{Log} \left(\frac{P_T}{E_{\text{Yunan}}} \right)$$

(0.672)

ve

$$r = - 0.73$$

bulunmuştur. Burada elde edilen korelasyon katsayısı diğer ürünler için bulduğumuz katsayılardan daha iyi bir seviyededir. Bununla beraber, ilişkinin kuvvetli olduğunu ve devaluasyon sonucunda Yunanistanın ihracatı aleyhine ihracatımızı arttırabileceğimizi kabul etsek bile, bu ürünün hem ihracatımız içinde halen % 1 gibi bir paya sahip olması hem de Yunanistan'ın ihracatının Türkiye ihracatının ancak 1/3 ünü teşkil etmesi, bu üründen önemli ölçüde döviz kazancı sağlama imkânını daraltmaktadır.

e) **Krom** : Bu ürün hem genel ihracatımız içinde hem de maden ihracatımız içinde önemli bir paya sahiptir. Fakat krom ihracatımız genellikle 1960 öncesine oranla 1960 dan bu yana azalma eğilimindedir. Örneğin 1955 te Türkiye'nin dünya krom ihracatındaki payı % 48.5 iken, 1963 te % 19.7 ye düşmüştür.³³ Bu oran 1967 de ise, % 24 civarındadır.³⁴ Devaluasyonun kroma olan ihraç talebini rakiplerinden Türkiye'ye kaydırma ve döviz kazancını arttırma imkânları, diğer ürünler için yapılan hesaplama çerçevesi içinde araştırılmış ve rakip ülkeler olarak Rusya ve Rodezya seçilmiştir.

Türkiye ile Rusya için 1959-67 dönemine ait fonksiyon değerleri ve korelasyon katsayısı,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{Rusya}}} \right) = 0.2684 + 2.638 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_{\text{Rusya}}} \right)$$

(2.05)

ve

$$r = 0.44$$

olarak elde edilmiştir. Türkiye ve Rodezya için 1952-65 yılları arasında kalan dönemde sonuçlar,

(33) DPT, *Madde Araştırmaları* : V. Krom..., s. 9.

(34) Bu rakam Ek'te verilen kromla ilgili tablolarda, Türkiye'nin 1965 yılı ihracat miktarının, yine aynı yılda Türkiye, Rusya ve Rodezya'nın ihracat toplamına bölünerek bulunmuştur.

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{Rodezya}}} \right) = 0.4045 + 2.385 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_{\text{Rodezya}}} \right) \\ (0.645)$$

ve

$$r = 0.73$$

olarak bulunmuştur. Nihayet Türkiye ile Rusya ve Rodezya birlikte alındığında, ihracat ikâme elastikliği ve korelasyon katsayısı, 1959-65 dönemi için,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{\text{Rakip}}} \right) = 0.5228 + 1.82 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_o} \right) \\ (0.668)$$

ve

$$r = 0.70$$

olarak elde edilmiştir. (Burada E_{Rakip} , Rusya ve Rodezya'nın ihracat toplamı, ve P_o , Rusya ve Rodezyanın ihrac fiyatlarının ağırlıklı ortalamasıdır.)

Görülüyor ki krom için yapılan her üç denemede de elastikiyet katsayıları pozitif değerler almıştır. Bu ise, beklenmeyen bir durumdur. Çünkü Türkiye'nin rakiplerine göre ihrac fiyatları azalırken (veya artarken) nisbî olarak ihracatının artması (veya azalması) gerekirdi. Böyle bir sonuç, zaman içinde bu ülkelere olan dünya krom talebinin aynı zamanda artıp azalması ile açıklanabilir. Bu nedenle devaluasyonun krom ihracatı üzerinde eski duruma oranla farklı bir etkisi olmayacaktır, denebilir.

f) **Pamuk**: Pamuk ihracatı toplam ihracatımız içinde önemli bir paya sahip olmasına rağmen, dünya pamuk ihracatı içinde çok küçük bir yer tutar. Bu malın en büyük ihracatçısı ABD ve Güney Amerika ülkeleri olmakta ve pamuk ihrac fiyatları büyük ölçüde ABD tarafından tesbit edilmektedir. Türkiye ise küçük bir satıcı ülke olduğundan piyasada teşekkül eden fiyatları kabul etmek durumundadır. Devaluasyon sonucunda Türkiye'nin pamuk ihracatını rakipleri aleyhine arttırabilme ve bu yolla döviz sağlama olanakları, diğer ürünler için olduğu gibi, ihracat ikame elastikiyetleri ile araştırılmıştır. Bu amaçla rakip ülkeler olarak ABD ve Brezilya seçilmişlerdir.

ABD ile Türkiye içinde 1953-67 dönemine ait bulunan değerler,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{ABD}} \right) = 0.9983 - 2.334 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_{ABD}} \right) \quad (3.6)$$

ve

$$r = -0.18$$

dir. Türkiye ile Brezilya için 1953-68 dönemine ait elde edilen değerler ise,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{Brez.}} \right) = 0.0193 - 3.6264 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_{Brez.}} \right) \quad (2.30)$$

ve

$$r = -0.39$$

dur. Nihayet 1953-64 dönemi için birlikte ele alındıklarında ABD ve Brezilya ile Türkiye arasındaki ihracat ikâme elastikliği ve korelasyon katsayısı,

$$\text{Log} \left(\frac{E_T}{E_{Rakip}} \right) = 1.1847 - 1.2056 \text{Log} \left(\frac{P_T}{P_0} \right) \quad (3.13)$$

ve

$$r = -0.12$$

olarak bulunmuştur. (E_{Rakip} , Brezilya ve ABD'in toplam ihracatını, P_0 ise, yine iki ülkenin ihraç miktarıyla ağırlıklandırılmış ortalama ihraç fiyatlarını göstermektedir.)

Pamuk için bulunan elastikiyetlerin birden büyük ve negatif yönlü olmalarına rağmen, korelasyon katsayılarının çok küçük değerler alışı, Türkiye'nin rakipleri aleyhine pamuk ihracatını arttırma imkânını hemen hemen ortadan kaldırmaktadır.

Şu halde bütün geleneksel ihraç mallarımız için bulduğumuz ihracat ikâme elastikliklerinin standart hatalarını ve korelasyon katsayılarını göz önüne aldığımızda, bu ürünlerimizin ihracatında devaluasyonla rakiplerimizin aleyhine bir artış meydana gelmesi veya başka bir deyimle, Türkiye'nin bu mallarına olan dış talebin

artma imkânlarının olmadığı veya çok az olduğu şeklinde genel bir yargıya varabiliriz. Ulaşılan sonuçlar, ihracatımızda kurumsal etkenlerin fiyatlardan çok daha önemli rolü olduğunu, ihracatın sadece fiyat değişkeni ile açıklanamayacağını da ortaya çıkarmaktadır.

Öte yandan başlıca ihraç mallarının arz yönünden tıkanıklık göstermediği DPT çalışmalarında belirtilmekte ise de, aslında, bunların tarım ürünleri oluşu kısa dönemde arzlarının da sert olmasına yol açmaktadır. Gerçekten krom hariç diğer ürünlerin arzı büyük ölçüde iklim şartları ile belirlendiğine göre, bu mallar arzı gayri elastik ürünler olarak kabul edilebilir. Esasen arz edilecek ihraç malının bir mahsul dönemi için sabit olması da, bunların arz elastikiyetini azaltmaktadır. Kaldı ki geleneksel ihraç mallarının üretimleri modern tekniklerle arttırılsa bile, yukarıda elde ettiğimiz sonuçlar, bu ürünlerin döviz kazancında devaluasyondan sonra önemli bir sıçrama meydana gelmesini şüpheli kılmaktadır. Bu nedenle, devaluasyondan sonra bu ürünlerin ihracatında büyük bir artış olmayacağı kanısındayız. Tarımsal ürünlerin bazılarında bugün için elde stokların bulunması, kısa dönemde olumlu bir etki yapabilecektir ancak uzun dönemde geleneksel ihraç mallarına bağlı kalınarak devaluasyondan beklenen fayda sağlanamayacaktır.

Aslında geleneksel ihraç mallarına, olan talebin ve bunların arzının fazla elastik olmaması nedeni ile bunlara ait döviz kuru 15 TL yerine 12 TL olarak tesbit edilmiştir. Bunun amacı bu malların dış piyasa fiyatlarının önemli bir şekilde düşmesine engel olmak içindir. Bilindiği gibi devaluasyon oranı ne kadar küçük ise ihraç malının ihraç fiyatındaki düşüş o kadar az olur. Geleneksel ihraç malları toplam ihracatımız içinde çok büyük bir yer tuttuğu için, bu mallara tanınacak daha yüksek bir döviz kurunun, bunların ihraç fiyatlarını büyük ölçüde düşürerek ele geçen döviz kazancını azaltması söz konusu olabilirdi. Bu bakımdan bu ürünler için tesbit edilen kurun genel döviz kurunun altında tutulması isabetli olmuştur.

Devaluasyondan beklenen fayda, geleneksel ihraç mallarından çok bu ürünlerin dışında kalan ve içerde gelişme potansiyeli olan mallardan sağlanabilir. Orman ürünleri, tiftik yapağı gibi hayvan mahsulleri, taze sebze ve meyva, et konserve gibi gıda sanayii mamulleri, dokuma sanayii malları ve çamaşır makinesi, buzdolabı gibi makine ve alet işleme sanayii mamullerine, devaluasyon ihraç gücü kazandırabilir. Bu mallar hâlen çeşitli teşvik primlerine rağ-

men yüksek maliyet ve fiyatlar nedeniyle az miktarda satılan ve döviz getiren mallardır. Oysa devaluasyon sonrasında bu malların dış piyasa fiyatlarında yapılacak kırmalarla ihracatın ve döviz kazancının artması beklenebilir. Özellikle bu ürünlerin bazıları için eldeki stokların eritilmesi ve daha kolay pazar bulunması kısa vadede gerçekleşebilir. Bu mallar aynı zamanda iç talebe de konu olduğundan bunları dış piyasalara daha kolay sürebilmek için iç talebin kısılması da gerekecektir.

Ayrıca devaluasyondan önce uygulanmakta olan ihracatı teşvik tedbirlerine devaluasyondan sonra da devam edilmesinin faydalı olacağı kanısındayız. Bilindiği gibi (bu tedbirler) özel ihracat fonu, selektif kredi, proje bazında döviz tahsisi ve vergi iadesidir. Yalnız vergi iadesi sisteminde küçük bir değişiklik yapılmış, evvelce % 55-60 olarak tesbit edilmiş oranlar, devaluasyondan sonra düşürülmüştür. Şimdi yürürlükte olan en yüksek oran % 30 dur ve 1 Milyon \$ dan fazla ihracat yapan ihracatçılar için % 40 a çıkarılabilecektir.³⁵ Böyle farklı oranlar konulmasının nedeni de ihracatçılar arasında kooperatifleşmeyi sağlamak içindir. Bu tedbirlere ilave olarak «kambiyo eşitleme fonu» adı altında, Merkez Bankasınca döviz alım ve satış fiyatları (14.85-15.15) arasındaki farktan meydana gelen bir fon teşkil edilmiş ve doğrudan doğruya ihracatla ilgili projelerin finansmanında ve desteklenmek istenen sektörlerde maliyetlerin azaltılması amacıyla kullanılması öngörülmüştür.³⁶

2. İç Fiyatlar Seviyesindeki Muhtemel Gelişmeler :

Devaluasyonun ihracatı teşvik yolu ile ödemeler dengesi üzerinde olumlu yönde etkide bulunması için fiyatlar seviyesinin yükselmemesi gerekir. Çünkü aksi halde iç ve dış fiyatlar arasındaki fiyat farkı azalırsa, devaluasyondan umulan fayda sağlanmamış olur

Devaluasyonun iç fiyatlar seviyesini ne yönde etkileyeceği sorununu, devaluasyonla birlikte getirilen tedbirlerin ışığı altında incelemeye çalışalım.

Her devaluasyondan sonra, iç fiyatların artması normaldir. Bir kere, ithal malları fiyatları artacak ve bu artış bünyesinde ithal malı bulunan mallara yansiyacaktır. Her ne kadar damga res-

(35) *Resmi Gazete*, Sayı. 13575, 10 Ağustos 1970, s. 28 - 30.

(36) *İbid.*, s. 32.

mi % 25 ten % 10 a düşürülmüş, teminatlar % 50 oranında serbes bırakılmış ve transferler hızlandırılmışsa da, ithalata bağlı sanayii dallarında ürünlerin fiyatları artacaktır. İkinci olarak, fiyat artışları ihracat mallarında da görülecektir. Zaten destekleme alımları ile hükümet ihracata konu olan bazı tarımsal ürünlerin fiyatlarını arttırmıştır. Ayrıca ihraç malları içinde iç tüketime rakip olan ve devaluasyonla birlikte ihraç edilebilecek malların fiyatları daha fazla artabilir. Bu artış hem bu ürünlerin içindeki ithal malı input fiyatlarının artışından, hem de iç tüketimin ihracata rakip oluşundan ileri gelebilir. Oysa geleneksel ihraç mallarının iç tüketim seviyesi çok fazla değişmeyeceği için, bu malların fiyatları daha az oranda artacaktır. Öte yandan fiyatları artan bazı ihraç mallarının imalat sektöründe kullanılan inputlar olması halinde bu sektörde üretilen ürünlerin de fiyatları artabilecektir. Nihayet bu arada hükümetin akaryakıt ve şeker yaptığı zammın da, bu malların input olarak kullanıldığı mal fiyatlarını arttıracığı açıktır.

Ancak önemli olan, devaluasyondan sonra genellikle beklenen bu fiyat artışlarının bir defaya mahsus olması ve ekonominin yüksek bir fiyat seviyesinde istikrara kavuşmasıdır. Aksi halde fiyatlar genel seviyesi devamlı olarak yükselebilir ve yeni bir anflasyon doğabilir. Türkiye için devaluasyondan sonra bir anflasyon ihtimali var mıdır? Devaluasyon ile birlikte alınmış olan tedbirlerin toplam talep ve arz üzerindeki etkilerine baktığımızda şimdilik böyle bir ihtimal olmadığı kanısındayız.

Tedbirler Şüphesiz devaluasyonla birlikte (toplam talebi arttırıcı) bir takım kararlar alınmıştır. Bir kere, Merkez Bankasındaki teminatlar % 50 oranında serbes bırakılmış ve damga resmi % 25 den % 10 a düşürülmüştür. Teminatların serbes bırakılmasının talep yaratıcı etkisi olması, bunların yeni döviz kurunda artan gümrük vergilerine gidip gitmeyeceğine bağlıdır. Türkiye'de teminat oranları % 100-150 gibi yüksek bir seviyededir ve hükümet tebliğinde belirtildiği gibi % 50 oranında serbes bırakılsa ve bir kısmı gümrük vergisi artışı ile massedilse bile, yine de, piyasaya bir miktar para çıkacaktır. İkinci olarak, Aralık ayından itibaren uygulanmasına başlayacak olan personel kanunu ile devlet memurlarının eline önemli ölçüde bir satın alma gücü geçecektir. Ücret artışlarına gelince; kamu kesiminde hükümet ücret taleplerini mukavemetle karşılama kararındadır ve özel kesimde henüz toplu sözleşmelerle gerçekleştirilen yaygın artışlar görülmemektedir. Nihayet, devaluasyonla birlikte başlıca tarım ürünlerinin taban fiyatları % 20-25

oranında arttırılmış ve köylüye krediler açılmıştır. Böylece, daha önceden tüccara bağlandığı için tamamen olmasa bile kısmen üretici geliri artmış olacaktır.

Görülüyor ki (devaluasyon) personel kanunu ve tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının arttırılması gibi tüketim eğilimi yüksek grupların gelirini arttıran ve teminat oranlarını % 50 azaltarak piyasaya bir miktar paranın çıkmasına yol açan tedbirlerle birlikte gelmektedir. Şüphesiz bu tedbirler harcama akımını genişletici tedbirlerdir. Ancak öte yandan hükümetin (toplam talebi kısıcı) tedbirleri aldığı da görülmektedir: Bir kere, faiz ve reeskont hadleri yükseltilmiş ve selektif kredi sistemi uygulanacağı belirtilmiştir. İkinci olarak, devaluasyonla birlikte getirilmiş bulunan vergi tedbirleri de harcama akımını kısıcı tedbirlerdir. Nihayet, Türkiye'de imalat sektöründe mevcut olan atıl kapasite ve bazı ürünlerdeki stoklar,³⁷ devaluasyonla birlikte getirilen gelir arttırıcı tedbirlerin talep yaratıcı etkisini kısmen bertaraf edebilecektir.

Bu görünüş içinde devaluasyonun enflasyonist bir etkisi olmayacağı düşüncesindeyiz. Zaten Temmuz ayına oranla Ağustos ve Eylül aylarındaki fiyat artışları da bu kanımızı doğrular niteliktedir.³⁸ Ancak daha ilerki aylarda fiyat artışlarının enflasyonist bir niteliğe bürünüp bürünmemesi, hükümetin istikrar tedbirlerini ne derece iyi uygulayacağına bağlıdır.

S O N U Ç

İç fiyatlardaki artışlar tutulabildiği ölçüde devaluasyon ödemeler dengesini olumlu yönde etkileyebilir. Çünkü devaluasyonla ucuzlayan ihraç malları ihracatı artabilir. İhracattaki artışlar, geleneksel ihraç mallarından çok bunlar dışında kalan ve içerde gelişme potansiyeli olan yaş meyva ve sebze, ormancılık ve bazı hayvan-

(37) DPT, 1970 Programı, Şubat 1970, s. 240.

(38) Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesinden temin edilen Ağustos ve Eylül ayları ile Temmuz ayına ait fiyat endeksleri aşağıda verilmektedir.

		Sanayi		
		Genel İndex	Gıda Maddeleri ve Yemler	Hammaddeleri ve Yarı Mamulleri
1970	Temmuz	138.7	134.4	145.7
»	Ağustos	141.7	136.3	150.7
»	Eylül	144.0	138.2	153.9

cılık ürünleri, gıda ve dokuma sanayii ürünlerinde olabilir. Ancak bu malların ihracatının artması için, iç üretim kapasitelerinin artırılması, iç talep rekabetinin azaltılması, yeni ihraç piyasalarının bulunması ve bu mallar için ara malları sanayiine ağırlık verilmesi gerekir. Bu hususlar gerçekleşebilirse, döviz kazancımız arabilir.

Öte yandan (ithalatı da kısarak) döviz tasarrufu sağlayabilmek gerekir. Bu kısıntı, daha çok tüketim malları ithalatı için söz konusudur. Oysa ithalatın % 95 ini meydana getiren yatırım malları ve ham madde ithalatını, kalkınma hızından fedakârlık edilmek istenmediği sürece kısmak mümkün olmayacaktır. Ancak uzun vadede ara malları sanayiine ağırlık vererek ham madde ithalatını kısmak ve bu yolla döviz tasarrufu sağlamak mümkün olabilir. Bugün Türkiye'de ithalatı ikâme etmek ve döviz tasarrufu sağlamak amacıyla kurulmuş bulunan montaj sanayiinin de henüz bu amacı yeterinde gerçekleştirerememiş olduğuna değinelim. Bu sanayi dalında inputlar zamanında ithal edilememekte ve ithal fiyatlarında kontrol yapılamamakta, optimum üretim kapasitesinde çalışılmamakta, bu sanayi dalları ihracata dönük hale getirilememekte ve buna karşılık yüksek kârlar gerçekleştirilebilmektedir. Türkiye bir yandan ara malları sanayini geliştirerek montaj sanayiinin ithalata bağılılığını azaltmak ve daha fazla döviz tasarrufu sağlamak, bir yandan da bu sanayilerin ihracata dönük hale gelebilmesi için gerekli çabayı göstermek zorundadır.

EK I : 1969 YILINDA DÖVİZ KAZANCI

	<u>Milyon \$</u>	<u>Milyon TL.</u>
1. Serbes Sahaya İhracat	418.7	3 976.6
a. Vergi iadesine konu olan	158.5	1 426.5
b. Vergi iadesine konu olmayan	260.2	2 341.8
c. Vergi İadesi		208.3
2. Turizm Geliri	36.6	439.2
3. İşçi Geliri	140.6	1 687.2
4. Diğer Görünmeyenler	98.5	886.5
5. Nato - Enfrastrüktür	5.0	45.0
6. Özel Yabancı Sermaye	14.0	126.0
7. Program Kredisi	107.0	963.0
	<hr/>	<hr/>
Toplam	820.1	8 123.5

Kaynak : S. Korum, *op. cit.*, s. 3 ve 5.

**EK II : ELĀSTĪKĪYET VE KORELASYON KATSAYILARININ ÇIKARILIŞINDA
KULLANILAN İSTATĪTİKĪ VERĪ**

TABLO I : TÛTÛN İHRACATI

Yıllar	TÛRKĪYE				YUNANĪSTAN				BULGARĪSTAN				YUGOSLAVYA			
	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	
1955	60.01	89.0	1481	54.87	76.7	1389	31.4	36.37	1158	14.6	17.0	1165	14.6	17.0	1165	
1956	60.71	93.5	1541	48.55	64.7	1333	47.5	43.89	924	20.0	20.7	1036	20.0	20.7	1036	
1957	86.67	138.6	1599	69.00	93.7	1357	47.9	51.18	1068	16.1	18.9	1175	16.1	18.9	1175	
1958	54.38	84.0	1545	62.37	84.1	1348	43.0	44.36	1032	23.2	27.0	1165	23.2	27.0	1165	
1959	64.63	91.5	1416	54.93	68.4	1246	62.1	72.6	1168	16.2	17.5	1081	16.2	17.5	1081	
1960	56.08	65.1	1162	60.99	72.9	1196	70.8	70.7	998	18.5	19.7	1068	18.5	19.7	1068	
1961	88.43	87.2	986	65.91	82.9	1258	63.7	61.0	958	15.9	16.5	1037	15.9	16.5	1037	
1962	90.69	96.2	1060	47.41	71.4	1506	52.6	64.4	1224	15.5	21.3	1376	15.5	21.3	1376	
1963	42.98	66.5	1546	61.92	118.1	1906	84.0	98.6	1173	17.0	30.2	1777	17.0	30.2	1777	
1964	55.21	89.7	1625	70.17	119.3	1700	89.1	106.3	1193	22.8	38.6	1694	22.8	38.6	1694	
1965	64.82	89.2	1376	72.93	112.9	1548	81.9	103.4	1263	23.2	35.8	1544	23.2	35.8	1544	
1966	81.66	106.9	1309	73.22	111.6	1525	73.5	90.9	1236	20.9	32.2	1543	20.9	32.2	1543	
1967	90.11	117.7	1306	87.74	137.3	1565	77.4	103.7	1304	19.2	29.5	1538	19.2	29.5	1538	
1968	79.58	94.5	1188	70.17	99.9	1423	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Kaynak : TÛrkiye ile ilgili veriler DPT'den temin edilmiş, diğer ÷lkeler için *Yearbook of International Trade Statisic, Statistical Yearbook* ve *International Financial Statistics*'lerin çeşitli sayıları kullanılmıştır.

TABLO II : KURU ÜZÜM İHRACATI

YILLAR	TÜRKİYE			YUNANİSTAN		
	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)
1961	63.69	17.5	274	98.99	26.7	269
1962	68.35	16.3	239	124.23	30.7	247
1963	66.44	16.6	250	136.62	35.5	260
1964	52.17	16.8	321	114.81	37.9	330
1965	65.21	21.4	328	126.05	42.8	339
1966	67.98	22.0	324	125.12	43.9	350
1967	72.18	22.7	314	108.52	37.1	342

Kaynak : Türkiye ile ilgili verilen DPT'den, Yunanistan ile ilgili veriler, *Yearbook of International Trade Statistics*, *Statistical Yearbook* ve *International Financial Statistics*'lerin muhtelif sayılarından temin edilmiştir.

TABLO III: KURU İNCİR İHRACATI

YILLAR	TÜRKİYE			YUNANİSTAN		
	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon\$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)
1961	23.67	4.9	207	14.72	2.6	173
1962	30.16	5.7	188	12.60	2.2	178
1963	26.88	5.9	218	14.43	2.7	184
1964	25.39	6.1	240	14.86	2.9	196
1965	29.40	7.0	239	10.71	2.4	228
1966	27.81	6.7	240	9.36	2.1	240
1967	31.09	7.2	232	8.86	2.0	230

Kaynak: Türkiye ile ilgili veriler DPT'den, Yunanistan ile ilgili veriler *Yearbook of International Trade Statistics, Statistical Yearbook ve International Financial Statistics*'lerin çeşitli sayılarından elde edilmiştir.

TABLO IV : KROM İHRACATI

Yıllar	TÜRKİYE				RUSYA				RODEZYA			
	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)
1952	626.4	22.9	36	—	—	—	267.7	5.8	—	—	22	
1953	678.5	28.2	42	—	—	—	429.6	10.8	—	—	25	
1954	356.6	15.5	44	—	—	—	288.9	7.3	—	—	25	
1955	559.6	19.9	35	—	—	—	289.0	7.8	—	—	20	
1956	642.0	23.3	36	—	—	—	463.3	10.4	—	—	23	
1957	571.1	21.4	37	—	—	—	635.8	16.4	—	—	26	
1958	516.0	18.7	36	—	—	—	372.9	8.5	—	—	23	
1959	305.9	10.0	33	272.0	9.0	33	499.9	10.3	33	10.3	21	
1960	386.2	11.5	30	427.0	12.9	27	490.5	9.9	27	9.9	20	
1961	393.9	11.1	28	438.0	13.7	31	431.8	8.4	31	8.4	20	
1962	349.6	9.1	26	472.0	14.8	28	391.6	7.3	28	7.3	19	
1963	212.7	4.5	21	567.0	13.3	24	279.6	4.5	24	4.5	16	
1964	344.1	7.0	21	663.0	14.8	22	455.7	7.0	22	7.0	15	
1965	457.5	9.5	21	748.0	17.2	23	635.1	9.5	23	9.5	17	
1966	508.7	10.4	20	920.0	20.3	22	—	—	22	—	—	
1967	314.3	7.2	23	1030.3	24.6	24	—	—	24	—	—	

Kaynak : Türkiye ile ilgili veriler DPT'den, diğer ülkelere ait veriler *Yearbook of International Trade Statistics*, *Statistical Yearbook ve International Financial Statistics*'lerin çeşitli sayılarından temin edilmiştir.

TABLO V: PAMUK İHRACATI

Yıllar	TÜRKİYE				A.B.D.				BREZİLYA			
	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Mil. \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)	Miktar (1000 Ton)	Değer (Milyon \$)	Fiyat (\$/Ton)
1953	106.6	78.7	738	642.4	516.9	805	139.5	101.8	729			
1954	60.2	52.4	870	944.0	779.8	826	309.5	223.1	721			
1955	52.5	45.7	870	564.1	469.3	832	175.7	131.4	748			
1956	34.6	26.3	759	1033.1	718.1	695	142.9	85.9	601			
1957	60.6	41.4	684	1574.0	1048.3	666	66.2	44.2	668			
1958	34.5	22.4	650	1043.7	655.9	628	40.2	24.8	616			
1959	97.5	53.0	542	834.0	445.2	533	77.6	35.5	458			
1960	80.0	46.0	576	1708.2	980.3	574	95.4	45.6	478			
1961	89.7	55.9	623	1449.8	874.6	603	205.7	109.7	533			
1962	104.8	62.5	596	872.9	527.9	605	215.9	112.2	520			
1963	134.9	78.4	581	988.7	576.4	853	221.8	114.2	515			
1964	151.6	88.2	582	1188.7	681.7	573	217.0	108.3	499			
1965	175.3	99.0	565	806.8	486.2	603	195.7	95.7	489			
1966	236.2	126.7	536	815.8	432.2	530	235.9	111.0	471			
1967	223.1	128.5	576	901.1	463.8	515	189.4	90.8	480			
1968	224.1	136.1	607	—	—	—	247.6	131.0	529			

Kaynak : Türkiye ile ilgili veriler DPT'den, diğerleri de Yearbook of International Trade Statistics, Statistical Yearbook ve International Financial Statistics'lerin çeşitli sayılarından elde edilmiştir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Alexander, S. «Effects of a Devaluation on a Trade Balance» *International Monetary Fund, Staff Papers*, Vol. II, No. 2, 1952.
- , «A Simplified Synthesis of Elasticities and Absorption Approaches» *American Economic Review*, Vol. XLIX, No. 1, 1959.
- Aren, Sadun, «4 Ağustos Devaluasyonu», *Forum*, No. 117, 1959.
- Day, A. C., «Devaluation and the Balance of Payments», *Economica*, Vol. XVII, 1950.
- Devlet Plânlama Teşkilâtı, *Kalkınma Plânı : İkinci Beş Yıl, 1968-1972*, Ankara, 1967.
- , *1970 Yılı Programı*, Ankara, Şubat 1970.
- , *Madde Araştırmaları : III. Fındık*, Kasım 1965.
- , *Madde Araştırmaları : I. Tütün, II. Kurum Üzüm*, Eylül 1965.
- , *Madde Araştırmaları : V. Krom*, Şubat 1966.
- International Monetary Fund, *International Financial Statistics*'lerin muhtelif sayıları.
- Kindleberger, C., *International Economics* (Third Ed.), Richard and Irvin Co., Homewood, Illinois, 1963.
- Korum, S., «Gerçek Döviz Kurunun Hesaplanmasına İlişkin Deneme», Devlet Plânlama Teşkilâtı, Ekim 1970 (Mimeo).
- Machlup, Fritz, «The Terms of Trade Effects of a Devaluation Upon real Income and the Balance of Trade», *Kyklos*, Fasc. 4, 1956.
- , «Relative Prices and Aggregate Spending in the Analysis of Devaluation», *American Economic Review*, Vol. XLI, June 1955.
- Meade, J. E., *The Balance of Payments*, Oxford University Press, New York, 1951.
- Michaely, M., «Relative-Prices and Income-Absorption Approaches : A Partial Reconciliation», *American Economic Review*, Vol. L, No. 11, 1960.
- Polak, J. J., «Exchange Depreciation and International Monetary Stability», *Review of Economics and Statistics*, Vol. XXIX, 1947.
- Resmi Gazete*, Sayı 13575, 10 Ağustos 1970.
- Türk, İsmail,; «Türkiye'de Devaluasyon Sorunu», *SBF Dergisi*, Cilt XXV, No. 1, 1970.
- United Nations, *Yearbook of International Trade Statistics ve Statistical Yearbook*'ların çeşitli sayıları.